

K I N C S E S T Á R

SZOCIÁLPOLITIKA

ÍRTA

KOVRIG BÉLA

BUDAPEST, 1936

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

SZOCIÁLPOLITIKA

I. A SZOCIÁLPOLITIKA FOGALMA

Ez a titokzatos szó: szociálpolitika, a gúny, gyűlölködés és a lelkes rajongás hangulatáramlatai között nagy utat tett meg a társadalmi fogalmak világában, amióta Wilhelm Heinrich Riehl a közgondolkodás irányába terelte. Hiába tette Simmel éles kritika tárgyává, hiába tiltotta ki Leopold von Wiese a szellemtudományok birodalmából, e szó úgy látszik, végleg bevonult a köztudatba. Való azonban, hogy népszerűségével egyenes arányban nőtt fogalmának tisztázatlansága.

Elemezni kezdték, hogy nyitjára jussanak. Boncolgatták a „szociális” és a „politika” szóelemi-
nek jelentőségét (Jastrow). Ilymódon bölcsen megállapították, hogy értelme: a közösség átfogó érdekeiből kikövetkeztetett etikus politika. De vajjon a nemzet-, a krato-, a kultúrpolitika nem ugyancsak a közösségi érdekekből származtatja célkitűzéseit? Csak a szociálpolitikában és ennek kifejtésénél érvényesülhet etikus mozzanat?

A vizsgálódás kimutatta, hogy mindazokban az eszmékben, eljárásokban, törekvésekben, amelyek a szóhasználatban a szociálpolitika fogalmi körébe esnek, rendszer csak a szociálpolitika sajátos céljának pontos meghatározása után teremthető. E cél ismeretében pontosan el lehet határolni a vele közös nevezőre hozható, tehát szociálpolitikai eszméktől és eljárásoktól, a caritas-tól áthatott, de nem politikai természetű közigazgatási cselekvéseket és a jótékonyági gyakorlatot.

Wagner Adolf volt az első, aki szaktudományából, a közgazdaságtanból kiindulva megalkotta a szociálpo-

litika tudományos fogalmát. Szerinte a szociálpolitika beavatkozást jelent a javak a javak és a jövedelmek megosztásának rendjébe, célja tehát a javak és a jövedelmek megosztásában jelentkező bajok megszüntetése. A wagneri meghatározás szerint a szociálpolitikai cél: a bajok megszüntetése. Kérdéses azonban, hogy milyen szempontból értékelendő és minő tényálladékot jelent ez a kifejezés? A valóság tényálladékainak értékelése mindig az értékelő alany szempontjaitól függ. Wagner Adolf a bajt nyilvánvalóan az aránytalanságban látja, de nem fejezi ki, hogy a „mindenkinek a magáét” elv megvalósítását vajjon a matematikai vagy aritmetikai arány szerint megosztó jövedelemben látja-e?

A szociálpolitika modern művelői a közületnek a társadalmi valóság irányában tanúsított magatartásában, nem pedig bizonyos sajátos közösségi cél felismerésében és szolgálatában látják a szociálpolitikumot. Így pl. von Wiese ilyen értelemben írja le az államnak a társadalmi osztályokkal szemben tanúsított magatartását. Bortkievicz meghatározása szerint a szociálpolitika az államok törvényhozásában és igazgatásában megnyilvánuló magatartás a társadalmi ellentétekkel szemben. Von Wiese meghatározásának értékét a tudománytalanul, durva osztályfogalom használata csökkenti, Bortkieviczét pedig a magatartás által követett cél megjelölésének teljes hiánya.

Ernest Noltingnál már felbukkan — ha csak homályosan is — a társadalmi ellentétre ható közhatalmi beavatkozás eszméje: az ellentét tompítása. Lehet-e ebben a nagy szociálpolitikai gondolatban a sajátos célt megjelölni? Az „ellentét tompítása” a megfogalmazás tekintetében nagyon hasonlatos a „bajmegszüntetés” nyárspolgári gondolatához.

Közelebb jutnak a célhoz azok az elgondolások, amelyek a szociálpolitikát mint a közületeknek a társadalmi osztályokra irányuló tevékenységét, az osztályközi viszonyokba avatkozását értékelik. Ezt emeli ki van der Borght, aki szociálpolitika alatt a közjóra irányuló eljárások összeségét érti, ami az osztályközi viszonylatba való beavatkozásban érvényesül.

Van der Borght meghatározásában különböző beavatkozásokra céloz, melyek az államtól eredhetnek és az osztályellentétek kiegyenlítésére irányulnak. Az ilyen beavatkozások lehetnek korlátozók (pl. a

szervezkedés szabadságának korlátozása), tiltok (pl. sztrájk, éjjeli munka, gyermekmunka tilalmazása), kötöttséget megszüntetők (pl. a mir-kötélék lazítása). Kár, hogy van der Borghht nem tud megszabadulni az osztályra korlátozódó társadalmi szemléletétől és nem veszi észre azokat a társadalmi képleteket (csoportokat, rendeket stb.), amelyeknek kölcsönös és az államhoz való viszonya szintén jelentős.

A szociálpolitika lényegének kifejtésében látszólag tovább jut Günther, aki szerint a szociálpolitika a társadalom egyetemére, elsősorban az embertől alkotott légmagasabbrendű közületnek, a nemzetnek javára irányuló összes fizikai és szellemi erőket egyesítő munka. E meghatározás erkölcsi szempontból felemelő, de keveset mond, mert voltaképpen minden politikának az ebben a meghatározásban jelzett munka a célja és iránya. A Günther-féle meghatározás inkább hangulati értékű s a fogalmi elemek pontos megjelenésével és csoportosításával adós marad.

Spindler, akit említve már a mához érünk, negatív és pozitív értelemben határozza meg a szociálpolitikát. Kimondja, hogy nem minden politika, amely a munkásosztály javát szolgálja, nevezhető szociálpolitikának, továbbá, hogy az utóbbi nemcsak jogszabályok, normák révén érvényesül. Ebből a negatívumból arra a megállapításra juthatnánk, hogy Spindler ment a munkajogászok egyoldalúságától. Pozitív meghatározásából azonban, amely szerint a szociálpolitika a közjogi hatalom kifejtésére hivatott szerveknek a munkásosztály javára közösségi szempontból kiinduló beavatkozása a munkaviszonnyal összefüggő területeken, arra kell következtetnünk, hogy Spindler összeszűkíti a szociálpolitika fogalmi körét és célját, mert a szociálpolitikai jelleget csak a munkásosztály javát célzó és a munkaviszonnyal összefüggő eljárásoknak adja meg. Ha a szociálpolitika célja csak a munkásosztály szociális helyzetének javítása lenne, a Spindler-féle meghatározás kifogástalannak bizonyulna. De éppen azért nem fogadhatjuk el, mert a szociálpolitika célját a társadalomnak csak egy rétegével, a munkásosztállyal kapcsolatban jelöli meg.

Spindler meghatározása a szociálpolitika fogalmának más irányú szűkítését is jelenti és ez abban nyilvánul, hogy a szociálpolitika körébe kizárólag a

munkaviszonyt s az ezzel összefüggő jelenségeket, törekvéseket, eljárásokat ^utalja. Joggal kérdezzük, hogy a lakáspolitiká, a közéleti politika vajjon nem szociálpolitika-e? Vajjon a kultúrpolitikának nem lehetnek olyan mozzanatai, amelyek elsődlegesen szociálpolitikaiak és amelyekkel kapcsolatban a kulturális feladat csak másodlagos?

A szociálpolitika különböző meghatározásai között tartalmilag a Heyde-féle meghatározás a legteljesebb. E szerint a szociálpolitika amaz eljárásoknak és törekvéseknek összesége, amelyek az osztályoknak és rendeknek egymásközötti és az államhoz való viszonyában történő beavatkozást jelentenek, szubjektív értékszempontok szerint és az igazságosság elve alapján. E meghatározás előnye, hogy nemcsak oly eljárások összeségét tekinti szociálpolitikának, amelyek az egyes osztályok egymásközötti viszonyára vonatkoznak, hanem felismeri azt is, hogy a társadalom bomlási alakulatai az osztályokon felül mindenekelőtt a rendek. A meghatározás értékét emeli, hogy nemcsak az osztályoknak és rendeknek egymásközötti viszonyára utal, hanem rámutat, mint szociálpolitikai tárgyra, a rendeknek és osztályoknak az államhoz való kapcsolatára, vagyis az államnak és az osztályoknak kölcsönös viszonyára. Kifogástalanul rámutat arra, hogy a szociálpolitikai „beavatkozásokban” szubjektív értékszempontok érvényesülnek.

A fentebbi meghatározásokat vizsgálva, megállapíthatjuk, Hogy nem hozták közös nevezőre a szociálpolitika eljárásait, nem jelölték meg annak sajátos célját, végül nem adtak olyan meghatározást, amely lehetővé tenne a szociálpolitikának minden egyéb politikától szükséges elkülönítését.

A legelső szabatos fogalmi meghatározás Zwiedineck Südenhorst nevéhez fűződik, aki a szociálpolitika fogalmát a társadalmi cél tartós elérésére irányuló törekvésben jelöli meg. Szerinte a szociálpolitika ama törekvések összesége, amelyek közösségi szempontból kiindulva, a társadalom egységének és erejének fejlesztését és megvédését célozzák a részek bontó ellentéteivel szemben. Zwiedineck Südenhorst ehhez a megállapításhoz nem logikai eljárással, hanem gyakorlati tényekből levont következtetéssel jutott el.

Amon szintén ezt állapította meg, de már nem

intuitive, miként Zwiedineck Südenhorst, hanem logikai levezetés eredményeként, kiindulva abból, hogy köznapi nyelven elsősorban a törvényes munkásvédelem, a társadalombiztosítás és a lakáspolitiká sorolható a szociálpolitika fogalmi körébe.

Mit jelent ebből a tényből kiindulva a szociálpolitika? Védelmet, még pedig azért, mert a társadalomnak érdeke a védelemre szorulókat támogatása. Mi az érdeke a társadalomnak, mint létező egésznek? Minden egésznek érdeke egész mivoltának megóvása és ha az egésznek szerkezete van és a szerkezetben összefüggések vannak, ezeknek az összefüggéseknek fenntartása. Ha a társadalmat akként látjuk, hogy a társadalom tagszerű részei, az osztályok és az osztályok rendezett viszonyai jelentik a társadalom létét, a társadalomnak érdeke az osztályok rendezett viszonyainak fenntartása. Tapasztalati tény, hogy a társadalom nem anyagi részek összesége, hanem szellemi egész. Figyelemre kell méltatni tehát a szellemi egész természetéből folyó és ennek megfelelő követelményeket. Minden szellemi egész mozgalmas, dinamikus, ha pedig dinamikus, akkor alakul, fejlődik. A szociálpolitika, ha a társadalom természetéből folyó érdekek megvédésére törekszik, a társadalomnak, mint szellemi valóságnak, egzisztenciális fejlődésére, a társadalomban megnyilvánuló szellem dinamikus sajátosságainak kifejtésére és képességeinek tartósságára irányul. A szellemi lényeg, a szellemi egész, a sajátos egyéni szervezettel való rendelkezés, a szelleminek dinamikus volta és ezeknek változásra való beállítottsága jelenti a társadalom természetét. E természeti sajátosságok érvényesülésének megkönnyítése a társadalomnak érdeke. Ez tehát a „társadalmi érdek”. A szociálpolitika célja tehát csak az lehet, hogy lehetővé tegye a társadalom számára a természetének megfelelő életet. Ezek szerint *a szociálpolitika amaz eljárásoknak és törekvéseknek összesége, amelyek lényegükben — bizonyos értékszempontok szerint — közvetlenül a társadalom belső egységének tartós megtartására: és fejlesztésére irányulnak.*

Minden szociálpolitika, tekintet nélkül a társadalomszemléletre és a metafizikai viszonylatok értékelésére, közvetlenül a társadalom egységének megőrzését, a társadalmi együttműködés fejlesztését és

tartóssá tevését célozza. A transzcendens tények elismerésétől és a valóság értékelésétől függ, hogy minek tekintjük a szociális valóságot, miben látjuk az ideális társadalom típusát s végül, hogy minő eljárásokat tartunk célszerűnek a max-weberi értelemben ideális típusként szem előtt tartott társadalmi állapot megközelítése érdekében. A történelmi materializmus szószólója, a biológiai determinizmus (német nemzeti szocializmus) képviselője és a maga christianumát élő gondolkodó, valamennyi másként látja a valóságot, mindenik mást tekint ideális társadalomnak és különböző eszközökkel törekszik szociális akaratát valóra váltani. Ezért, habár azonos szociálpolitikai fogalmat ismer el, mégis eltérő irányban haladhat a liberalizmusnak, marxizmusnak, hitlerizmusnak szociálpolitikája és egészen más utakon az, amit christianismus in praxi-nak neveznek. Az elismert és tisztelt értékek rendjétől függ a gyakorlati szociálpolitika szellemi tartalma.

A szociálpolitika sok tekintetben attól függ, hogy minek tartjuk az embert. A kereszténység emberfogalma a hit és a tudomány örök szintéziséből adódik. Ha a tárgyi igazság Keresésének során éppen olyan lenyűgöző erővel hat reám a minden életet elrendelő Isten-ség ténye, mint annak kétségbevonhatatlan tudata, hogy minden egyes ember a gravitáció törvényének uralma alatt áll, akkor minő tárgyilagossággal tudom az embersors szemszögéből elismerni a természet-törvényeknek, a társadalmi hatalmaknak, megtagadni azonban a minden egyistenhívő Teremtőjének társadalmi jelentőségét? Ha hiszek egy Istenben, akkor hiszem benne a hierarchikus értékrendszer abszolút értékeinek, a szépnek, a jónak és az igaznak szintézisét: az örök, a végtelen, az abszolút szentséget. Ennek a végtelen, örök értéknek sejtésében élő keresztény számára a kinyilatkoztatás megértésével felérő élmény annak felfogása, hogy az élet célja az értékrendszer urának megismerése, szeretete és szolgálata s ez úton az emberi életteljesség, üdvösség elérése. Ha pedig ez az emberi élet magisztrális célja, akkor minden — legyen az természeti erő, eszme vagy társadalmi hatalom — csupán eszköze és szolgálója lehet az Istenség felé forduló emberalanynak, a személyiségnek. Énünknek ez a személyiség-eleme az, ami a

keresztény etika fenkölt szemléletében azonos minden emberben, isteni származásunk és elrendeltetésünk azonossága folytán. Embermivoltunknak ez a mindannyiunkban azonos eleme: az ember természetének alapja. Ez bennünk az erkölcsileg felelős, a világban sodródó embert a transzcendens magassághoz kapcsoló lelkiiség. Ettől már Aristoteles is megkülönbözteti a külsőleges, a materiális elv megnyilatkozását az emberben: az egyéniséget, amely az embereket nem népcsalád, etikum és biológiai sajátosság szerint teszi egymástól különbözővé. Az egyéniség az embernek a világ felé forduló arculata. íme, a kinyilatkoztatásból és az aristotelesi bölcsleletből kiinduló szenttamási világképben álló ember a lelki azonosság és az anyagi különbözőség elveinek tömör öntvényeként áll a dologi világ erőrendszerében. Az örök, a nagyra hivatott, a csak emberi benne a lelki, a teremtett, a megváltott, az üdvözülésre elrendeltetett. Ez hatja át és cselekedteteti a felelősséggel telt egyént, aki személyiségnek és egyéniségnek, nem mint különálló részeknek, hanem mint egymást átjáró, átható elemeknek foglalata.

A személyiség, nem pedig az egyediség a születtett úr ebben a világban (de nem ura a világnak), tehát a közösségi létben is. Isten a maga szeretetére és szolgálatára rendelte az embereket, ennek a szolgálatnak és szeretetmegnyilatkozásnak megkövetelése tehát isteni jog, amellyel szemben az ember részéről az istenszeretet és az istenszolgálat kötelessége áll. Elszigetelten az ember elmerül az élet terhei alatt és a külvilággal folyó szüntelen tusakodása gátolja az Istenség megismerésére irányuló törekvésében, már pedig az Isten megismerése szeretetének és szolgálatának előfeltétele. Az emberi természet tehát az életkörnyezet nyomása alatt mind kiterjedtebb társulásra készítette az embert. A társulásnak, az eltársadalmasulásnak, a fejlődő közösségek kialakulásának rendeltetése mindenkor változatlan: minél jobban mentesíteni az embert az élet anyagi nyüge alól, hogy felszabaduló energiáival annál erőteljesebben munkálhassa a lét nagy összefüggéseinek, legfelső fokon az Istenség lényegének megismerését, az emberi üdvösség alapfeltételeit. A teremtett ember természetéből sarjadnak ki tehát a társadalmak; rendeltetésük: elősegíteni az istenszolgálat kötelezettségét teljesítő

személyiségeknek azt a munkáját, amire — miként kifejtettük — az Istennek joga van. Ha a társadalom eleget tesz ennek a követelménynek, akkor Isten jogát tiszteli, ha azonban valamely társadalom sajátos viszonyaival gátolja a személyiségeket abban, hogy megismerjék, szeressék, szolgálják Teremtőjüket, a társadalom Isten jogát sérti. Az elmondottakból következik, hogy az embernek joga van a társadalommal szemben olyan közösségi létehez, amely elősegíti személyisége számára Istennel szemben fennálló és az Istenség jogaiból folyó kötelezettségeinek teljesítését. Az embert tehát társadalmával szemben megilleti a keresztényi létehez való jog. Az embernek Istentől teremtett mivoltából és elrendeléséből ez éppen úgy következik, mint az ember joga személyiségének szabadságához. Mi az emberi méltóság alapja? Az, hogy az embert Isten teremtette és megváltásra méltónak tartotta. A szabadság az emberi méltóság legjellegzetesebb eleme, ha tehát a személyiség szabadsága bárminő társadalmi hatalom magatartása következtében csorbát szenved, ezáltal az ember olyan járulékatól esik el, amely a teremtés tényéből következik. Ezért a személyiségnek joga van a társadalommal szemben olyan közberendezésre, amely az emberi méltóság tiszteletében elősegíti az Isten megismerését, szeretetét és szolgálatát.

Csak Istennek vannak kötelezettségnélküli jogai. A társadalmat is jogok illetik meg a személyiségekkel szemben, de csak terhes kötelezettségei fejében. A személyiséget elsőbbség illeti meg a társadalommal szemben, a társadalom és az egyén viszonylatában azonban az előbbié a primátus. A társadalom a személyiség jogának csak akkor szerezhet érvényt, ha joga és hatalma van „a közérdek a magánérdeknél előbbrevaló” elvet a gyakorlatban megvalósítani. A társadalmat tagjaival — mint egyéniségekkel és nem mint személyiségekkel — szemben megillető jogok teszik lehetővé, hogy a társadalom eleget tehessen tagjaival, mint személyiségekkel szemben fennálló kötelezettségeinek.

A központi hatalom letéteményesei és a társadalom tagjai vajjon nem jutnak-e útvesztőbe a jogoknak és a kötelezettségeknek ebben a rengetegében? Kétségtelenül, ha nem lenne iránytűjük — s akiknek

nincs, ez a sorsuk. A helyes útra vezető iránytű a társadalom életében az igazságosság elve. Ulpianustól és a római remek jogászoktól Cicerón keresztül Szent Tamásig minden erkölcsi tartalommal ékes gondolkodó a *sum cuique* elvet érvényesítő akaratban jelölte meg a legértékesebb társadalmat rendező erényt: az igazságosságot. „Mindenkinek megadni azt, ami az övé!” A társadalom minden tagja részéről, ennek kell hatnia a központi hatalom irányában (*iustitia legalis*) és az embertársközi viszonylatokban (*iustitia commutativa*), de ezt kell érvényesíteniök a társadalmi hatalom hordozóinak is a társadalom tagjai felé (*iustitia distributiva*). Ez az osztóigazság nem mindennek egyenlő részekre osztását sürgeti, hanem arra irányul, hogy a közösség javából az egyénre eső előny olyan arányban legyen az egyéni méltósággal, miként a közösség terhéből az egyénre eső teher aránylik az egyén teherviselőképességéhez.

Ha a társadalom minden tagjának és minden hatalmi tényezőjének akaratát áthatja a jóra irányuló erős hajlamosság, akkor az igazságosság általános érvényesülése a társadalom tagjainak egymás közötti és a központi hatalomhoz való viszonylatában a leg-hathatósabban biztosítja a társadalom egyénekkel szemben fennálló jogainak hatályosságát, az utóbbi pedig lehetővé teszi a közösség számára azt, hogy tagjaival, mint személyiségekkel szemben maradéktalanul eleget tegyen kötelezettségeinek és ezzel a személyiségek jogain keresztül munkálja az isteni jogrendet.

Az igazságosság erényének megfelelő tehát az emberi természethez igazodó társadalom kialakítása. Az erény gyakorlásával és emberi akarat-elhatározással az igazságosság erénye fejleszthető és terjeszthető. De ahhoz, hogy az igazságosság szüntelenül és minden társadalmi viszonylatban munkálja a közösség életét, erőteljes és szüntelen tápot kell adni az igazságosság erényének. Az erények erősítője, élesztője és megőrzője a *caritas*: az embertárs szeretete, nem önmagáért, hanem Istenért. A *caritas* földöntúli kegyelme készíti az egymásnak ellenszenves embereket is arra, hogy tudatosan és tevőlegesen szeressék egymást közös, mindannyiunk Istenéért. *Caritasból* nemcsak azt kell megadnunk, ami a „min-

denkinek megadni a magáét” elv alapján bárkinek jár, hanem azon túl is mindent, amit Istenért áldozni akarunk. A Caritas erejétől, bensőséges, őszinte, mélységes voltától függ, hogy mennyire értékes és erőteljes lelki energiák fűtik a társadalmakban megnyilatkozó akaratoknak az igazságosság erényére való hajlandóságát. Ha a caritastól fűtött lelkekből táplálkozó akaratok a társadalomban általános szerephez jutnak, a pozitív, világi jogszabályokba öntött jog az ember isteni teremtéséből eredő természetjog erkölcsi színvonalára emelkedik, a társadalomban pedig megvalósul a keresztény értelmű társadalmi fejlődés célja: a közjó állapota.

Ismét világnézeti kérdés: mit tekintünk a közjó állapotának? Ha a társadalom minden tagja rendelkezik az arányos anyagi szükségletkielégítés lehetőségével és erre alapítja erkölcsi, szellemi fejlődését, ez a közösségi állapot is nevezhető közjónak, de ez csupán a materiális közjó fogalma. A keresztény társadalomszemlélet messzebbre tekint, midőn a totális közjó állapotát munkálja, amelyben a közösség minden tagjának természeti joga az összes emberi szükségletek vonatkozásában érvényesül. Ennek a közjónak etikus értelme, hogy mindenki értelmes és szabad ember módján érhesse el végső célját. A „közjó politikája” éppen ezért számol azzal a ténnyel, hogy az ember azért él társadalomban, hogy benne és általa szabaduljon az anyagi gondnak attól a zsibbasztó mértékétől, amely különben gátolná lelkének szabad szárnyalását Istene felé. A közjó eme politikájának útja kétségtelenül a materiális közjón keresztül vezet, hiszen az ember létjogának anyagi megalapozása természeti jogai érvényesítésének tárgyi előfeltétele. Ezért a materiális és a totális közjó, bár ellentétes elképzelések, a gyakorlatban nem zárják ki egymást, sőt a közösségi élet csupán az anyagi közjó tényleges állapotán keresztül juthat a totális közjónak abba az állapotába, amelyben a társadalom minden tagja a caritastól sarkallt igazságosság erényének általános és állandó érvénye révén emberi méltóságának épségében természetes jogai szerint élhet. Ez az eszményi társadalom, amelyben minden élet a végtelen felé lendülhet. Az ilyen társadalom szervesen és fokozatosan emeli, fejleszti, érvényesíti az embert.

A keresztény társadalomszemléletben a család, rend, hivatásközösség, nemzet, állam részben kiteljesedései az emberi természetnek, részben ebből a természetből már kisarjadt keretek, amelyeknek léte elősegíti, egyengeti új nemzedékek, új emberi természetek született képességeinek magasabbrendű kibontakozását. Ezek nélkül Tertullianusszal hiába szólunk az „anima naturaliter Christiana”-ról, mert természetes közösségek híján a lélek elkallódik, elszigetelődik, elsatnyul, visszafejlődik. Minden ilyen természetes közösségnek külön-külön megvan a maga részletfunkciója az emberi kiteljesedés nagy művében. A társadalmi közösségeket éppen az ember érdekében is megilleti a társadalmi igazságosság, ezért a társadalommal szemben akkor keresztényi a közhatalom magatartása, ha ebben is jellemzi akarátát az igazságosság erénye, tehát felismeri, hogy minden természetes közösséget megilleti az, ami természete szerint neki való. A „*sum cuique*”-nek klasszikus, de egyúttal keresztényi elve tehát a társadalmi közösségek munkahivatás- és dicsőségmegosztásában is érvényesüljön, hiszen a lélek túlvilági érvényesülésének előfeltétele, hogy a jó elvégezhesse világi viszonylatokban a maga munkáját. Már pedig ez a munka a természetes közösségekben folyik és ezek által vált ki értékeket. Ha azonban egyik vagy másik közösség nem látja el az emberi természetből, tehát a teremtés tényéből reáharuló feladatokat, vagy azért, mert ebben külső hatalom akadályozza, vagy mert kialudt sajátos szelleme, miként hosszú időközön át egyik-másik hivatásközösségben, akkor zavar támad a társadalmi tényezők rendjében. Erről mondja a „*Quadragesimo Anno*”-ban a Szentatya: „Biztos és változatlan a társadalombölcseletnek az a tétele, amelyen változtatni vagy azt átalakítani nem lehet: amit az egyes ember saját kezdeményezésével és erejével végbe tud vinni, azt nem szabad kezéből kivenni és a közösségre hárítani s amit a kisebb és alsóbb közösségek teljesíteni tudnak, azt igazságtalanság lenne s csak súlyosabb károsodás és a helyes rend megzavarása árán lehetne nagyobb és felsőbb közösségre bízni. Mert minden társadalmi tevékenység természete szerint kiegészítő jellegű, a társadalmi szervezet tagjait kiegészítenie kell s nem szabad azokat lerontania vagy felszívnia. Minél

tökéletesebben uralkodik a fokozati egymásbakapcsolódás a különböző egyesületek között a kiegészítő tevékenység elvének betartásával, annál erősebb lesz a társadalmi tekintély és hatóerő s annál kedvezőbb és biztatóbb lesz az állam helyzete.”

Ez a kereszténység társadalomszemléletének lényege. Szociálpolitika annyiféle lehet, ahány világnézet, s illetékesen mindenki csak a maga világnézetének szociálpolitikájáról szólhat. Hitünk keresztény, társadalompolitikánk sem lehet tehát egyéb.

Társadalompolitikánk tehát keresztény szociálpolitika. Éppen ezért az Isten és az ember örök viszonylatának meglátása után az emberi természetből folyó és az ember érvényét biztosító közületek keretében, ezekkel való kapcsolatban kutatjuk a szociálpolitika lehetőségeit. Ember és családja, ember és hivatása, ember és nemzete, ember és embertársa, ember és földje azok az állandó és minden közösségben elsősorú fontosságú kapcsolódások, melyeknek tartalmától és formájától függ az embersors alakulása. Ezekre a viszonylatokra irányul tehát a szociálpolitikai cselekvés. A cselekvésen keresztül is megnyilatkozó világnézettől függ, hogy melyik társadalmi viszonylatra esik a szociálpolitikai cselekvés súlypontja. A világnézetek különbözősége azonban még nem jelenti azt, hogy mindegyiknek külön egy-egy zárt szociálpolitikai rendszer felel meg, amelynek eljárásai, módszerei, intézményei csak egyetlen világnézetből folynak és amelyek dőröknek, céltalannak mutatkoznak, mihelyt egy más világnézet és ennek megfelelő más szociálpolitika eszmeköréből ítéljük meg azokat. Világnézeti különbözőségtől függetlenül, vannak a mindenkori életnek olyan igényei, amelyeknek kielégítésén tiszta lelkeséggel, áldozatra készen munkálkodva, szakismerettel teremthetjük meg az emberi ügy monumentumait, amelyekről utóbb büszkén hirdetheti minden világnézet szószólója, hogy a saját eszméiből születtek és ezek által élnek. Ám sajátítsa ki minden ideológia a maga számára a szociálpolitika összes alkotásait, sohasem az a fontos, hogy mi kit és mit igazol, az ember a fontos, az sem önmagáért, hanem Istenéért.

2. AZ EMBER ÉS A TÁRSADALOM

Az egyén társadalmi, kiteljesedésének legfőbb tényezője a család. Ez a társadalmi létre való nevelés iskolája. A családban fejlődik ki az ember ösztönélete, illetve egyenlítődnek ki a szélsőséges emberi természetek és válnak alkalmassá a szociális létre.

Az összes élőlények között az emberi magzat a leggyámoltalanabb és a gyermek felnevelése és gondozása tart az önállótlan élő lények kisarjadásai közül a leghosszabb ideig, így tehát az ezeket a funkciókat ellátó család az emberi természet követelménye.

A nagy család: kis társadalom, életiskola, szüntelen gyakorlása a helyes, célszerű szociális magatartásoknak. Benne különösen hasznos a szülő, a maga szükségképpen nagyobb felelősségérzetével, erkölcsiségével, munkakészségével, szüntelen áldozathozatalával és gazdaságos viselkedésével. A szülő társadalmi érték; példája a tőle tanuló nemzedék magatartásának normájává válik.

A család tekintélyt, engedelmisséget fejleszt és fegyelmezett összetartásra, tehát megint szociális magatartásra készítet. A család idősebb tagjai a közösség hagyományával itatják át az új nemzedékhez tartozó családtagok ösztönéletét, kifejlesztik bennük a szokást, az erkölcsöt, a jónak, az igaznak, a szépnek képzetét. A felnövekvő új nemzedék lüktető élete viszont a mához kapcsolja és tovább élteti a létből különben lassan kikopó, szürkülésre, fonnyadásra hajló öreg lelkeket.

A család a kultúra fejlődésének előfeltétele, hiszen a szülő adja át a maga leszármazottjának az előző nemzedékek által kialakított nézeteket, fogalmakat, a

kultúra megvalósulásának tényeit és a természeti erők kiaknázásának módszereit.

A család tehát a legfontosabb szociális intézmény, ezért a szociálpolitika ennek az emberi életkeretnek megőrzését és erősítését kell hogy elsődleges feladatának tekintse.

Mint hogy a család jogi alapja a családalapításra hivatottak házassága, minden, ami a házasságkötést megkönnyíti, a házasság intézményét és az egyes házasságokat védi, erősíti, tartósságát elősegíti és a házasság élet terheit csökkenti: társadalmat erősítő családvédelem. Ezért a társadalomnak kimondhatatlanul becses az a kereszténység, amely a szentség tényével szankcionálja a házasság intézményét.

Kétségtelen, hogy általában a társadalmak viszonylagosan értékesebb elemei „vállalják a családalapítás kockázatát, A létjogból és az államhaszomból tehát egyaránt következik a családfenntartók fokozatosabb közhatalmi-szociális védelme, ami különösen az alábbi intézmények révén lehet célra-vezető:

A családfenntartók erősítése a vagyon- és jövedelemmegoszlásnál. Ez kiváltképpen akkor eredményes, ha mindenkit megelőzve jutnak a családfenntartók a létbizonytalanságot mérséklő magántulajdonhoz, házhely, belső telepítések, termelő eszközök, háziipari szerszámok ingyenes kiutalása révén. A jövedelemmegoszlásnak a családfenntartók javára történő arányosításával jár a nagycsaládok fenntartóinak és tagjainak előnyben részesítése: a munkapiacra a munkaközvetítésnek, az ipari jogosítványok adásának, az állami egyedáru értékesítésének, a közszállításoknál és közmunkáknál hasznothajtó engedélyek nyújtásának esetében.

Családvédelmi szempontból a jövedelemmegoszlás közvetlen hatású arányosítása a kereseteknek a családi helyzetre való tekintettel történő pótlékolásában áll. Ennek egyik módja, s ez különösen a közszolgáltatásban lévőkre vonatkozik, a keresőképtelen családtagok száma szerint megállapított egységes családi pótlék, tekintet nélkül a fizetés mértékére. Ennek hátránya a pótlékoknak közismerten komolytalanul alacsony mértéke és az a körülmény, hogy a magas javadalmazásúak és még a létminimumot sem megüő

keresettel rendelkezők azonos összegű családi pótlékot élveznek, azonos családi létszám esetében.

Sokkal fejlettebb eljárást képviselnek a franciabelga mintájú családi bérpótlék-kiegyenlítő pénztárak, továbbá a szülők javára szóló szociális biztosítás. Mindkettő abból indul ki, hogy abban az esetben, ha a munkaadó közvetlenül lenne köteles bérpótlékot fizetni családos munkásainak, az utóbbiak családi helyzetéből folyó mértékben, nagycsaládos munkavállalók nem tudnának munkaalkalomhoz jutni, minthogy viszonylagosan nagyobb termelési költséggel nagyobb munkabérrel termelne az átlagnál több nagycsaládos munkást foglalkoztató vállalkozó. Ezért a munkaadóknak ne legyen tudomásuk arról, hogy alkalmazottaiknak minők a családi viszonyai, hanem egy-egy iparra, vidékre, vagy akár az egész termelésre közös kiegyenlítő pénztárak, vagy a szülők szociális biztosítói fizessék ki a családi bérpótlékot, amit az ügyviteli költséggel együtt a kifizető pénztár az egy-egy munkaadó tagjától havonként fizetett összes munkabér arányában vetne ki a vállalkozásra. Ilyen családi bérpótlék-pénztárak, biztosítók, intézmények különösen Lyon vidékén és Belgiumban fejtenek ki áldásos működést. Általánossá és kötelezővé tételük sürgetése a szociálpolitika leghasznosabb és legújabbkeletű törekvése.

A családon felül az egyén hivatásának megfelelő közösség, mint erkölcsi testület tagosítja az embert magasabbrendű társadalmi egységbe. A szociálpolitika feladata örködni afelett, hogy az egyének ne a dologi világhoz való viszonyok mennyiségi és minőségi természete szerint, tehát ne jövedelmük mértéke vagy kereseti forrásuk természete alapján tömörüljenek társadalmi csoportokba, hanem aszerint, hogy milyen minőségű társadalmi munkát fejtenek ki erkölcsi értékű hivatásuknak megfelelően. Mert ha az egyének aszerint kapcsolódnak szuperindividuais egységekbe, hogy a magántulajdonnal biztosított lét körében élnek-e vagy sem, hogy milyen vagyontárgyak és jövedelmi források alkotják anyagi megélhetésük alapját, akkor a társadalmak anyagi értékelés szerint, horizontálisan, osztály szerint tagozódnak s így az emberiség az osztályszervezetek nemzetközi kapcsolódása folytán osztályokra és nem hagyományos közös-

ségekre tagozódik. Ez a horizontális tagozódás a nemzetközi motívumok erősödéséhez, de feltétlenül a nemzeti életközösség szerkezetének lassulásához vezet. Ha azonban az egyének az etikus feladatként teljesített hivatás életközösségének formája szerint tagozódnak, akkor az így előálló testületek, rendek a foglalkozás minősége szerint a nemzet életközösségének vertikális tagozatai lesznek s a hivatásközösségek foglalkozásuk szerint fogják a közösségi szellemet ápolni, a társadalmi összetartozást pedig erősíteni.

Ezért a társadalmak megerősödéséhez vezet minden „olyan szociálpolitika, mely az anyagi vonatkozású kapcsolatok jelentőségének mellőzésével a hivatások kvalitatív értékét avatja a társadalmán belső tagozódásának alapvető tényezőjévé. A hivatásközösségek testületeinek kialakulásához, a kvalitatív társadalmi átépítéshez két út vezet: egyfelől a testületek, a korporációk kereteinek megalkotása, felülről, állami akarat-elhatározással, a keretek fokozatos betöltésének reményével, másfelől a rendi jelentőségű hivatásközösségek lassú, szerves kibontakozásának egyengetése a társadalmi öntevékenység elősegítésével. Az előbbi utat a fasizmus és részben a hitlerizmus, az utóbbit a keresztény szellemű szociális reformpolitika járja.

A családon és a hivatásközösségeken keresztül és ezek révén jut el az eltársadalmasuló egyén éppen a legmagasabbrendű társadalmi életformához, az államiság politikai formájában élő társadalomhoz, a nemzethez. A nemzet, mint az emberi természet kiteljesülési vágyának eredménye, a családdal és a hivatásközösséggel együtt az ember társadalmi létének alappillére. Az embernek joga van ehhez a nemzeti élethez, mert nélkülül nem teljes a léte, nem élhet természetének megfelelő életet. Innen Max Scheler megállapítása: az emberiség nemzetekben éli ki erejét és képességeit. Ha térképéről csak egyetlen nemzet színtölti hiányzik, az emberiség már nem képes rendeltetésének megfelelni. Elszürkül az emberiség, ha nemzeteiben megfojatozik. Az ember „teremtéséből folyik tehát a hagyományos élmény- és nyelvközösségnek (a nemzetiségnek) öntudata és a hazává szélesült szülőföld szeretete. A teremtés gondolatának logikáját követi tehát az, aki a történelem során természetes fejlődéssel kialakult s az emberi természethez tartozó

nemzetek fejlődésének útját egyengeti. Aki tehát hozzásegíti az embereket a természetükből folyó nemzeti élethez és ennek kibontakozásához, az voltaképpen minden — a nemzetben érdekelt — egyént érvényesít. Történeti nemzetek érvényesítése voltaképpen nem egyéb, mint emberérvényesítés, embervédelem. Éppen ezért a teremtés szándékát keresztezi az, aki a nemzeti életközösség lelki gyökereire tapos, aki látszatnemzetek mechanikus létezésének erőltetésével megfosztja az embereket természetes kiteljesülésük lehetőségeitől. Ott, ahol egy külső hatalom korábban kialakult élő nemzet helyén, önkényből, racionális alapon, formális nemzetkeretet létesít és hatalmi eszközökkel fenntart, hosszú időre megszűnik az ott élő egyének természetéből sarjadó nemzetképződés, vagy már korábban kisarjadt nemzetek fenntartásának lehetősége. A látszatnemzetek bitorolják a nemzetek helyét a népek életében, fennmaradásuknak erőltetése, mesterséges terjeszkedésük nem nacionalizmus, hanem imperializmus, amely kompromittálja és megfertőzi a népek lelkéből fakadó nemzeti gondolatot. Ha egyik nemzet ereje kilép medréből, hogy megszüntesse vagy korlátozza más népek nemzetté fejlődését, az ilyen nemzet uralma a másik felett mindig pogány, mert kultúraellenes. Ha törekvése sikerrel jár, egy nemzet génuszának lángja alszik ki, tehát az emberiség lesz egy nemzettel szegényebb. Ezért minden imperializmus pogány, legyen az akár vallási, akár gazdasági színezetű, vagy eszmétlen, tehát öncélú. Az imperializmus szabadságában, tehát méltóságában támadja meg az embert, mert az ember szabadságához, jogaihoz hozzátartozik, hogy a maga természete szerint, tehát a maga énjében, családjában, hivatásközösségében, nemzetében éljen. Ezért az embernek joga, sőt kötelessége saját teremtett énjének természete érdekében megvédeni pátriáját és nemzetiségét és ezeket, ameddig ez nemzetének életfeltételeihez szükséges, érvényesíteni. A kereszténység szelleme tehát nem adja fel a nemzetet, nem lazítja, nem tompítja a nacionalizmust, hanem éppen, ellenkezőleg, annak erkölcsi jogosítványát állítja ki. Az, ami ellen a kereszténység szelleme küzdj nem nacionalizmus, hanem a pogány imperializmus.] így csap össze a keresztény nacionalizmus a pogány nacionalizmussal, tehát a nemzeti gondolat

elfajzásaival, a jingoizmussal, a Ku-Klux-Klannal, a nem nemzetek, a társadalmi álképletek imperializmusával.

Szociálpolitikát művel tehát a nemzetiség dal-kincsének, népművészetének minden hivatott kultúr-munkása, az ország zászlójának, a nemzet fohászának, a nép szimbólumainak ihletett szerzője, a hadsereg közszellemnevelő tevékenységének irányítója és az a népiskola, amely intézményesen telíti egy társadalom ösztönéletét a közösség hagyományaival, a történelmi múlt átérzésével, a közösségbe tartozás felemelő tudatával. Nemzetiesítés közszellemhez, közfelfogás nemzeti öntudathoz, szabadságra vágyó népek öntudatos történelmi léte pedig ahhoz a nemzeti önkormányzathoz vezet, amely az egyén autonómiájának a legmagasabbrendű megnyilatkozása, tehát az egyén társadalmi kiteljesedésének felülmúlhatatlan mértéke.

íme: az ember létjogából következik az ember természetes joga családjához, hivatásának testületéhez, nemzetéhez. A létjogból folyik tehát az egyénnek saját eltársadalmasulására irányuló, vagyis szociális igénye.

3. AZ EMBER ÉS EMBERTÁRSA

Mielőtt a szociálpolitika igazi otthonának, a munkaviszonynak külön világában keresnők a szociális célkitűzéseknek megfelelő törekvéseket és intézményeket, a társadalom valamennyi tagját — és nem csupán a munkaviszony alanyait — érintő kapcsolatokban kell rátalálnunk arra az útra, amely bizonyos népközösség életén belül vezet az igazságosságnak minden népes emberközi (a *iustitia commutativa*) viszonylatban általánosan érvényesülő, intézményes gyakorlásához.

Az állampolgári jogegyenlőség jogi formanyelven csupán a központi társadalmi hatalom és a közösség tagjai viszonyában fejezi ki a szociális igazságosság erényének részleges érvényét. Hangsúlyoznunk kell részleges jellegét, mert az állampolgári jogegyenlőség ellenére, ennek hatályossága idején is tapasztalható a szociális igazságosságnak szinte teljes hiánya a közösségi élet politikai, hatalmi, gazdasági viszonylataiban. Ezért az ember-személyiség természetes jogaival számoló közhatalom a mindennapi élet néptársközi viszonyainak irányt és formát adó általános érvényű magánjog elveinek keretében egyengeti az igazságosságnak munkáját, a társadalom tagjainak egymás közötti kapcsolataiban. Az ebben a szemléletben dolgozó közhatalom mindenekelőtt a személyiség érdekeire gondol s csak ezután számol az egyén természetes jogaival.

A közhatalom a magánjog, közelebbről a kötelmi jog keretében védi a személyiséggel közvetlenül összefüggő, a családi és vagyoni érdekeken felül megnyilatkozó, legszemélyesebb érdekeket is, amilyen például az ember élete, testi épsége, szabadsága, becsülete, halottai iránt tanúsított kegyelete.

Ugyancsak a személyiség oltalmát, tehát az emberi méltóságnak általános tiszteletét célozzák az általános magánjognak egyes olyan rendelkezései, amelyek a felek szerződési szabadságát, magánautonómiáját korlátozzák. Ilyen célzatú magánjogi szabály az, amely a törvényes tilalomba ütköző szerződéseken felül semmisnek nyilvánítja a jó erkölcsökbe ütköző szerződéseket is. így erkölcstelenek, ezért semmisek az erkölcstelen szolgáltatásra (pl. ágyasságra) irányuló, vagy erkölcstelen célzatú szerződések, továbbá azok, amelyeknél nem maga a szolgáltatás, sem annak szerződési lekötése, hanem az minősül erkölcstelennek, hogy a kötelezettséget ellenérték fejében vállalják, pl. a házasságközvetítés.

Kétségtelenül, aki másnak rovására jogalap nélkül gazdagodik, sérti a *sum cuique*-nek mindenkéltől a közjó szempontjából értékes elvét, tehát a társadalmat akadályozza legmagasabbrendű feladatainak teljesítésében. A szociálpolitikai elveket kifejező magánjog szerint a megfelelő jogalap nélkül másnak rovására bekövetkezett gazdagodást a gazdagodónak a károsulthoz vissza kell térítenie, még akkor is, ha a vagyoni előny szerzésekor nem tudott a jogalap hiányáról (pl. okafogyott szolgáltatás esete).

Általában a magánjog a magánjogi értelemben tiltott cselekmény fogalmának kiterjesztő értelmezésével, a jó erkölcsbe ütköző magatartást jogellenesnek minősítve, olyan alapvető emberi érdekeket is jogvédelemben részesít, amelyekre nézve különben anyagi jog nem is keletkezhetik. Itt a pozitív jog fedi a természeti jogot s az eredmény nem egyéb, mint az emberi jog hatályos védelme.

4. A MUNKAVISZONY HATÁRÁN

A szociálpolitika legsajátosabb területének, a munkaviszonynak a küszöbén találkozunk a közhatalmi eljárást kiváltó legsúlyosabb szociális jelenséggel, a munkanélküliséggel. Most nem a szubjektív munkanélküliségről szólunk, amelynek oka az ezt elszenvedő egyénben, ennek betegség, terheltség, csonkaság, szellemi vagy fizikai gyengeség, lelki gátlás okozta részleges vagy teljes munkaképtelenségében rejlik. Problémánk az objektív munkanélküliség, amelynek oka nem az egyénben, hanem a társadalomban van. A marxizmus felfogásában ez az objektív munkanélküliség a modern iparosodott társadalmaknak a kapitalista termelési viszonyoktól kiváltott szociális betegsége. E felfogás szerint a piaci viszonyokból automatikusan következik a periodikusan visszatérő gazdasági válság és az ezzel járó munkanélküliség. Ezzel szemben kétségtelen, hogy a kapitalizmus előtt is volt jelentős munkanélküliség, de ennek mások voltak a megnyilatkozási formái (az egyházi szegények, a lazaronik, a nagy haderőkhöz csatlakozó parazitátömeg) s a munkanélküliek tömegét

szervezete, a városi tömeges munkaerő és a ritka népességsűrűség. A modern társadalmak szervezete és életformája megkönnyíti a tömeges munkanélküliségfelismerését. Jellemző, hogy az emberi sűrűsödési pontokon mutató ipari, kereskedelmi munkanélküliséget ma is jobban ismerjük, mint a falusi, tanyai, nehezen érzékelhető, bár tudott, de pontosan nem ismert munkanélküliséget. Ezért, felfogásunk szerint a munkanélküliség elsősorban nagyvárosi jelenség és

súlyosságát növeli, hogy áldozatainak nagy része elszakadt az élelmiszertermelés szerves életközelségétől, tehát munkanélküliségük voltaképpen egyértelmű megélhetésük feltételének megsemmisülésével.

Az objektív munkanélküliség hat főtípusa: i. közgazdasági viszonyokon kívülről ható, pl. politikai okból támadt (pl. az országcsonkulás okozta) munkanélküliség, és a munkapiacnak a közgazdasági szerkezet változásából adódó válsága (strukturális munkanélküliség), 3. a pénz- és árupiaci konjunktúrák alakulásával párhuzamosan a munkapiacra is mutatózó munkahiány, mint konjunktúris munkanélküliség, 4. több idényipar idényszerű termelő munkájának egyidejű megszűnésével előálló ú. n. idényszerű munkanélküliség, 5. a munkapiac szervezetlenségével és 6. a munka produktívitasának — a gépek terjedése következtében előálló — emelkedésével magyarázható keresethiány.

A nem közgazdasági, hanem politikai okból előálló munkanélküliséget szociálpolitikával megszüntetni nem, legfeljebb mérsékelni lehet. Strukturális munkahiányt, mint aminő például a produktív és inproduktív korcsoportok arányának megbomlásából adódik, már nem lehet ellenkező irányú szerkezeti változásokkal ellensúlyozni, mert közhatalmi eszközökkel csak igen lassan, kis mértékben és csak igen nagy kockázattal lehet a társadalom szerkezetét módosítani.

A munkanélküliség korlátozásának módszerei:

Szükségmunkák. Költségesek, mert az ezzel járó költségek átlagosan még a fele sem esik a kifizetett munkabérré. A szükségmunka közgazdaságilag hátrányossá válik, ha vele használati és nem csupán tökejavakat termelnek és ezeket piacon értékesítik.

Munkakötelezettség. Sokszor nem gazdaságos munkálatokra vezet, csak gazdaságilag és civilizatórikus szempontból még kevésbé feltárt államban (pl. Bulgária) járhat sikerrel, különben munkaalkalmakat von el a magángazdaság elől. Általában mindennemű közmunkaprogramnál meg kell fontolnunk, hogy az ennek keretében foglalkoztatottak számát nem haladja-e meg azoké, akik csupán azért nem jutottak a magánvállalkozás keretében munkához, mert a közületek egyes munkafeladatokat elvontak a magánvállalkozástól és maguk hajtották végre. Megtévesz-

tésre vezető körülmény, hogy köz- és szükségmunkáknak csak a közvetlen szociális előnyeit lehet kimutatni, de nem ezeknek közvetett szociális hátrányait.

A hitelezés kiterjesztése. Ha az addicionális hiteleket pinceváltókkal fedezik és a hitelezett összegeket olyan létesítményekre fordítják, amelyek nem járadékforrások, az ország árépületében olyan eltolódások támadhatnak, amelyek a foglalkoztatás mértékét és a bérek reális értékét, vásárlóerejét hátrányosan befolyásolják.

A munkanélküliek átképzésével tehermentesíteni lehet a munkaerővel túlszűfolt iparágakat, és olyan irányban lehet módosítani a munkapiaci keresletet és kínálatot, hogy az újonnan keletkezett iparok felszívják az erre átképzett munkaerőket.

Pályaválasztási tanácsadással egyes iparoktól vissza lehet tartani azokat, akiknek képességei nem felelnek meg az illető iparok követelményeinek, miért is a munkapiac válságai idején ezek elsősorban válnak munkanélkülivé. Pályaválasztási tanácsadással különben el lehet tanácsolni a fiatal munkavállalókat azoktól az iparoktól, amelyeknek munkapiaca a kereslet és kínálat krónikus aránytalanságát mutatja.

A gépek alkalmazásának tilalmával is kísérleteznék, különösen a mezőgazdasági népesség megélhetése érdekében (pl. gazdák eltanácsolása aratógép használatától). Helytelenül teszik, mert a tömegek mai életszínvonalának fenntartása csak tömeggyártással és ennek viszonylagos olcsóságával lehetséges. A gépek használatának korlátozása általános árdráguláshoz, tehát a tömegek vásárlóerejének korlátozásához vezetne.

A munkaidő korlátozása Ilyen törekvést látunk Olaszországban, amely a keletafrikai háború előtt részlegesen megvalósította a 40 órás heti munkaidőt és az U. S. A.-ban, ahol 5 napos munkahéttel iparkodnak korlátozni az egyszer már 11 millió lélekre elhatalmasodott munkanélküliséget. Gyakorlatilag és közgazdasági hátrányok nélkül ilyen törekvések csak akkor valósíthatók meg, ha legalább átmenetileg a foglalkoztatott munkások napi keresetét a munkaórák korlátozásával arányosan csökkentik. Ez ellen viszont az érdekelt munkásság küzd, pedig ha a keresetet változtatlanul hagyják, az ipar rentabilitásának megszűnése újabb munkanélküliség forrásává válik,

Az általános iskolakötelezettség korhatárának 14 évre való felemelése és az általános hadkötelezettség megvalósítása. Mindkét intézkedés célja mesterségesen korlátozni a munkapiaci kínálatot, nagy néptömegeknek a munkapiactól való távoltartásával.

Városi tömegek visszavezetése a mezőgazdasági termelésbe. Különösen Anglia a háború után (exsoldiers settlementek) és Ausztria 1929-1931 körül kísérletezett ebben az irányban. Mindkét kísérlet csődött mondott. A visszatelepítettek kibírhatalannak találták a számukra idegen életformát, elkeseredésükkel károsan befolyásolták a falusi népességet, mihelyt a közülettől tulajdonul vagy használatba értékeket kaptak, ezeket elárusítva visszaözönlöttek a városba, addig is rablógazdálkodást űztek a számukra kijelölt földeken. Ma már kétségtelen, hogy, városi népesség falura telepítése tökejavak pocsékolásához, a nemzetgazdaság szegényedéséhez vezet és sehol sem eredményezett szociális előnyöket.

Városszéli telepítések. Ez az ú. n. Schreberkertek pompás gondolata, ami Németországon kívül különösen Franciaországban és Belgiumban hódított teret. A közület vagy nagyobb vállalatok minimális ellenértékért nagy családot fenntartó munkavállalóknak akkora kerti művelésre alkalmas területet adnak használatra, amely a létfenntartáshoz szükséges zöldség-félék termesztéséhez elégséges. Így a munkanélküliség idején a munkásnak egyébként munkaviszonyban nem álló családtagjai hasznosan értékesítik munkájukat és így éhínség veszélye őket nem fenyegetheti. A munkavállaló munkás és a családtagok munkaerejének hasznosításán felül a munkáskertek nagy előnye, hogy vásár- és ünnepnapokon odaköti a munkáscsaládokat, tehát az egészségtelen szórakozásoktól elvonva, egészséges időtöltésre és a szerves élet természetes örömeinek értékelésére készíti a munkáscsaládot. Vajjon mikor indul meg a magyar „Munkásnak kertet, családjának egészséget!” mozgalom?

A munkapiacnak kivándorlással való tehermentesítése a nemzet erővesztése nélkül csak gyarmatokkal rendelkező államokban jöhet tekintetbe, mint a munkanélküliség leküzdésének egyik tényezője. Kétségtelen, hogy a nemzetközi munkásvándorlás és a munkapiacok nemzetközi egységes megszervezése elő-

segíti az egyes országok szélsőséges munkapiaci viszonyának kiegyensúlyozását. Így nyilvánvaló, hogy pl. Olaszország a háború előtt szociális gutaütést kapott volna, ha vérbőségét és így munkanélküli tömegeit nem vezette volna tengerentúlra. A munkapiacok nemzetközi egybekapcsolása azonban veszélyes olyan nemzetekre, amelyek hatalmi eszközökkel nem tudják elhárítani nemzeti erejüknek ez úton fenyegető, náluknál hatalmasabb nemzetek politikai-gazdasági önzéséből adódó tudatos gyengítését.

A *Munkapiac szervezése* a munkanélküliség megelőzésének leghathatósabb tényezője. Eszköze a munkaközvetítés. A helyi kereslet és kínálat találkozásának elősegítése, a különböző helyi munkapiacoknak országos munkapiaccá összefogása, a kereslet és kínálat helyi aránytalanságainak országos kiegyenlítése, a hazai munkapiacnak a külföldi munkapiacokba kapcsolása azok a feladatok, amelyeket a munkaközvetítésnek kell megoldania. A belső és a nemzetközi munkavándorlás irányításának és szervezésének feladatát a közjó szempontjából legjobban a hatósági munkaközvetítő hivatalok tudják ellátni: a munkapiac hatósági szervezése biztosítja annak, hogy párt-politikai, szociális mozgalmi, szakmai vagy gazdasági önzésből folyó elfogultság nélkül, pártatlanul, szakszerűen, üzletmentesen, tehát ingyenesen történik a munkára irányuló keresletnek és kínálatnak összehozása.

A hatósági munkaközvetítők tevékenységét elősegíti a velük kapcsolatban a legcélszerűbben megvalósítható pályaválasztási tanácsadás, a munkanélkülieket tovább- és átképző műhelyek, a ki- és visszavándorlókat védő irodák, munkanélküli, háztartási alkalmazottak otthonai (a prostitúció megelőzése szempontjából) és a munkát kereső munkások belvándorlását megkönnyítő vasúti szabadjegy intézménye.

A munkaközvetítéssel Angliában, Ausztriában, Németországban szervesen együttműködik a munkanélküliség esetére szóló szociális biztosítás (1. 59. old.). Munkanélküliek segélyében ugyanis csak az részesül, aki, bár munkára a munkaközvetítőnél rendszeresen jelentkezik, munkaalkalomhoz nem jut és ezt a körülményt a közvetítő igazolja. A munkanélküliségi biztosítás pedig a munkaközvetítés révén termelési hite-

leket bocsát ama vállalkozók rendelkezésére, akik előzetesen felülvizsgált termelési programjukkáai bizonyítják, hogy a hitel elnyerése esetén hány munkanapon át foglalkoztatnak a munkaközvetítőtől erre kijelölt munkavállalókat.

A munkaközvetítés eredményének egyik feltétele a pártatlan, ingyenes hatósági munkaközvetítés kizárólagossága. Ez a gyakorlatban azonban csak akkor valósulhat meg, ha munkanélküli segélyben csak a hatósági munkaközvetítőtől közvetített munkavállaló részesül. íme tehát: a kizárólagos hatósági munkaközvetítés és a munkanélküliségi biztosítás kölcsönösen feltételezik egymást. Ahol az egyik hiányzik, a másik vérszegényen tengődik.

5. AZ EMBER KÍMÉLÉSE EMBERTÁRSÁTÓL A MUNKAVISZONYBAN

A munka bekapcsolódásának módja- a-társadalom termelő tevékenységébe legsajátosabb tárgya minden korok: szociálpolitikai törekvéseinek. Ki, hogyan és milyen feltétellel végezze a robotot? Erre válaszolnak különböző korok társadalmainak munkamódszerei. Mert Assurtól a sztálingrádi neokollektivista szovjetüzemekig mindig voltak tömegek, amelyeknek osztályrészéül nem a dicsőség, a hatalom vagy a könnyed életörömök kiélése rendeltetett, hanem a mindennapi kenyérért végzett verejtékes munka. Mert a munka társadalmi problémája az életerőnek arra a megfeszítésére, az izmoknak és képességeknek ama fáradságos felajzására vonatkozik, amelytől e roppant erőfeszítés alanyai csak a pusztá lét fenntartásának bizonytalan lehetőségét remélhetik, dicsőséget, hatalmat, örömteljes művészi élményt soha. Ez az igazi, a létfenntartás gondjától idegen célok szolgálatába rendelt munka a robot. Munkás az, ki e robotot sorsaként viseli. A munkához a függésnek, a lekötöttségnek, az eszközmivolttnak, a szolgaságnak, a ráutaltságnak, a birtoktalanságnak, a létbizonytalanságnak, a célokban tájékozatlanságnak, a szellemtelenségnek, az eszmék hiányának, a visszatérő, fejlődő, zsibbasztó fáradságnak nagy tényei tapadnak. Ez a munka paradoxona: nélkülözhetetlen, de mindenki kerüli; tőle örökkön terhes volt és marad az emberiség történetének mérőöldkövei között cammogó tömegek sorsa. Ezt fogják össze rendszerekbe a társadalmakat szervező, életüket szabályozó hatalmak. Mert nincsen társa-

dalmi munkarendszer szabályozás nélkül. A különbség korok és társadalmak szerint abban van, hogy ki adja meg a munka rendjét.

Az emberiség eddig ismeretes története a hatalmaskodás története. A primitívnek mondott nagy családban a férfiak hatalmaskodása szabályozta a nők által végzendő munkát. A törzsi szervezet harcos tagjainak ereje állította arányba a törzs tagjainak gazdaságos erőfeszítéseit. A győzedelmes törzs szolgásgba döntötte, rabolta, a munka jármába fogta a legyőzötteket és munkájuknak rendszert adott, a rabszolgaságot. A kereszténység szellemének hódításaként és az emberi képességek szabadabb kifejtésének értékelése folytán a dolgozó ember idővel jogokat szerzett. És roppant országok támadtak, az uralomnak, a jognak, a szokásoknak és a gazdálkodásnak addig ismeretlen egységével s az addig elkülönülten munkálkodó közgazdaságokat hatalmas piacokba foglalták. Átfogó piacok nagy és tipikus szükségletekkel adtak indítást a tömeggyártásnak, a tömegtermelés pedig megadta a modern munkamegosztás, a specializálódás, a nagyüzemi életforma előfeltételeit.

A politika a biztosított jogrend keretében kialakította a szervezett piacot, a merkantilizmus felhalmozta a további gazdasági fejlődéshez szükséges tőkeerőt, a feltalálók zsenialitása megteremtette a tömegszükségletek tömeggyártmányokkal való kielégítésének tecíhnikai feltételeit s így már csak egyre volt — szintén tömegesen — szükség: emberre. Meg kellett tehát szüntetni azokat a kötöttségeket, amelyek meggátolták a birtoktalan tömegek vándorlását a szerves mezőgazdasági termelés, vagy a szervezett céhrendszer köréből a városok, a nagy manufaktúrák, a hirtelen támadt nagyműhelyek felé. Szabad költözködés, jobbágyfelszabadítás, iparszabadság eszméi, törekvései és eredményei állottak az új iparosodásnak, a vállalkozás rentabilitásának és a nemzetgazdaság ezen az úton várt vagyonosodásának szolgálatába.

Kialakult a XIX. százdi szabadkereskedelem, az iparszabadság, a munkaviszony szabadsága, másként: a szabad bérmunka. Mit jelent ez? A munkaadó és a munkás önkéntes elhatározásból kötött és bármikor felmondható bérmunkaviszonyt.

A szabadság megadta a munkásnak az önállóságot, de egyúttal feloldotta azokat a kötelekeket is, amelyek — részben a kölcsönös segélynyújtás elvének érvényesítésével — intézményesen biztosították a dolgozó létét, a gazdálkodásnak, vagy egyéni életének válsága idején. A munkás kiesett a földközösségekből, a földesúri szervezetből, a közbirtokosságból, a cégrendszerből, a mirekből, tehát a létbizonytalansággal szemben őt hagyományosan oltalmazó szerves kötelekekből, önállóvá, szabaddá, de egyszersmind társalanná, elszigeteltté, árvává lett, kiszolgáltatva a gazdaságilag erősebbek önkényének.

Nem kellett hosszú idő, annak felismeréséhez, hogy a bérmunkára szerződő felek magánautonómiája látszat csupán. A korai kapitalizmus szabadkereseti versenyzgazdálkodásának nagyszámú kínos jelenségei a munkásság erkölcsének elfajzása, szellemi képességeinek hanyatlása és egészségének megromlása, az iparosodás terén vezető államokban már a XIX. század elején éppen az általános közjó szempontjából sürgette a közhatalom beavatkozását. Ma már a kifejlett kapitalizmus közel évszázados tapasztalatai alapján állíthatjuk, hogy a bérmunkára szerződés szabadsága voltaképpen csak akkor van meg, ha egyenlően erős mindkét szerződő félnek a hatalmi helyzete, ha tehát a munkaadót a tőke szervező ereje, a munkást pedig maga a jog védi. Ha e téren is a jog normáját a természetjogban látjuk, felismerjük, hogy az igazságosság erénye megköveteli, hogy az államtól garantált pozitív jog ellensúlyozza a munkaviszonyban álló felek különbségét hatalomban, társadalmi és gazdasági jelentőségben.

Ha a közhatalom eleget tesz ennek a természetjogi, de egyszersmind az államhasznóból is folyó követelménynek, a szolgálati szerződéskötésnél is kialakul a szerződő Felek magánautonómiáját korlátozó rendszer, gmit röviden közhatalmi munkajognak Sgyezünk. Ennek egyik fejezete a különböző fajtájú szolgálati szerződések érvényességének alaki feltételeit és szerkezetét állapítja meg, a másik pedig a szerződés lényegét, tartalmát tekintve korlátozza a szerződést kötő felek magánautonómiáját.

A szolgálati szerződéssel a munkavállaló arra kötelezi magát, hogy bér fejében más részére ennek kereső

foglalkozása, vagy háztartása körében szolgálatot teljesít. Kereskedelmi és ipari vállalatoknál alkalmazott tisztviselők, kereskedősegédek gyárimunkások, iparostanoncok szolgálati szerződésai a kereskedelmi jog (lásd az újabb jogszabályokból az 1910/1920. M. E. sz. rendeletet és az 1927: XII. t.-c.-t), nem pedig a köztörvény szabályai alá esnek.

A különleges szolgálati viszonyok egyes fajait hazánkban is külön, törvények szabályozzák, még pedig: az ú. n. cselédszerződést a gazdasági cselédekről szóló 1907: XLV. t.-cz. és a házicselédekről szóló 1876: XIII. t.-c, a mezőgazdasági munkásszerződést az 1898: II. t.-c. és az 1923: XXV. t.-c, a gazdatiszti szerződést az 1900: XXVII. t.-c, a hírlapírói szerződést az 1914: XIV. t.-c, a közforgalmú vasutak alkalmazottainak szolgálati viszonyát pedig a vasúti szolgálati rendtartás (1914. évi XVII. t.-c).

A szolgálati szerződés érvényét törvényileg, elvileg nem kötik alakszerűséghez. Egyes különleges szolgálati viszonyok területén azonban ettől az elvtől eltekintenek, részben a munkásság fokozottabb kiszolgáltatottságával, részben a termelés folytonosságához fűződő érdekekkel számolva. Így a mezőgazdasági munkás szerződését írásban rendszerint a községi elöljáróság előtt kell kötni. Mezőgazdasági munkás- és cselédszerződések magánjogi, rendőri és büntetőjogi oltalom alá tartoznak. Ha a mezőgazdasági munkás a munkábalépést jogos ok nélkül megtagadja, vagy a munkát ilyen ok nélkül abbahagyja, erre karhatalommal kényszeríthető. A gazdasági cselédszerződés megszegése kihágás. Ugyancsak kihágásnak minősül a már elszegődött mezőgazdasági munkás „elcsalása”.

Miután az ipari és a kereskedelmi munkaviszonyban csak a legritkábban fordul elő a munkaszerződés írásba foglalása, különös jelentősége van a munkarendnek, amely az azt kibocsátó munkaadó összes alkalmazottai munkaszerződéseinek integráns része.

A gyakorlat bebizonyította, hogy a szerződéskötési szabadságot a munkaszerződések megkötésének individuális szabadsága sehogy sem biztosította. Különben is a nagyüzemi életforma általánosulásával tulajdonképpen megszűnt a munkafeltételek kétol-

dalú megállapítása. Tért hódított az a felismerés, hogy ha a munkaviszonyokban leginkább érdekelt társadalmi csoportok közvetlenül kerülnek szerződéstköző felekként egymással szembe, a közjóra sérelmes, túlzottan egyéni törekvéseknek mindkét oldalon tudatos mellőzésével ezek a kötelek egyenlő feltételekkel bocsátkozhatnak a munkaviszonyok rendezését célzó tárgyalásokba. A munkásmozgalom növekvő súlya, szervezeti kereteinek kiteljesedése, a fel-felcsillanó emberi szolidaritás munkája fokozatosan annak belátására készítette a magánvállalkozást, s hogy a termelés szempontjából előnyösebb, ha a méltányosság alapján, az általa foglalkoztatott munkássággal karöltve rendezi a munkaviszonnyal összefüggő kérdéseket, mint ha ennek a lehetőségnek elutasításával olyan szociális jelenségek elburjánzására nyújt lehetőséget a munkaviszonyban, amelyek előbb-utóbb maguk hívják ki az állami beavatkozást. E megfontolások alapján társadalmi szabályalkotásként az érdekeltek megegyezésével korporatív, munkarendek jöttek létre. Ezek nem egyebek, mint a munkaadóknak, illetőleg szerződés-képes testületeiknek a munkavállalók szerződés-képes egyesületeivel létrejött megállapodásai a munkaviszonyok rendezése céljából, röviden; kollektív szerződések.

A kollektív szerződésekkel szabályozott életviszonyok sokrétűsége és fontossága ennek a kérdésnek törvényi rendezését sürgeti. A közhatalmi munkajog ugyanis nem lehet eseti jogalkotás, nem számolhat a különböző szakmák változó viszonyaival, a nemzeti termelés folyamatossága pedig megköveteli a munkaviszonyok rendezését olyan viszonylatokban is, amelyekre vonatkozólag egy általános szabály külön intézkedést nem tartalmazhat. Éppen ezért meg kell alkotni a kollektív szerződésekről szóló törvényt és ennek keretében szabályozni kell az imént érintett kérdéseket, mert a munkaviszonynak társadalmi szabályalkotással megvalósított rendezése adja meg azt az autonóm munkajogot, amely a közhatalmi munkajogot részben pótolva, részben azt kiegészítve valósítja meg a munkajoggal elérhető embervédelemnek az életkörülményekkel számoló rugalmas rendszerét, a termelés alkotmányosságát. Ennek ez előnyeit felismerve, a modern szociálpolitikai rendszerek a kollektív szerződések fej-

lődésvonalának irányában keresik a munkaviszonyok átfogó és intézményes rendezésének lehetőségeit, bizonyos termelési, ipari alkotmányosság, gyári demokrácia valóra váltásával.

Erre az útra lépett az angol whitleyismus (1920-22), majd a fasizmus”, midőn az 1926 április 3-1 törvényben megadta a kollektív munkaviszonyok jogi szabályozásátfés a.hitle rizraus;a.nemzeti munka rendjének 1934. évi megalkotásával.

6. AZ EMBER A MUNKÁBAN

A munkaszerződésekre irányuló szabályok értelmében: az emberközi, hatalmi, társadalmi, gazdasági aránytalanságok közömbösítése a munkaviszonyok keletkezésénél. Amit ezzel elérni kívánnak: a szerző^[^]déskötésnek — különben illuzórius — szabadsága. Az alaki szerződésvédelem azonban egymagában véve hatástalan, ha azt nem egészítik ki az anyagi szerződésvédelemnek a szerződő felek magánautonómiáját korlátozó s a szerződések lényegét, tartalmát érintő intézkedései. Ezek a munkavédelmi szabályok a munkát, illetőleg a munkáltatást mennyiségileg azért korlátozzák, hogy a munka ne eméssze fel a munkarendszerbe jutott összes emberi teremtő képességet, hogy értékes erők maradjanak a jövő, a család, az állam, a kultúra, a tudomány, az Egyház számára.

A közjó szempontjából különleges közhatalmi oltalmat igénylő népcsoportok körének megállapítása, az embervédelem a műhely-környezetben és a létjog szempontjából megengedhető munkafeltételek határvonalainak kitűzése az autonóm munkajog kiegészítő szerepét igénylő közhatalmi munkavédelem három — legfontosabbnak elismert — működési területe.

Idegen munkaerőnek bizonyos gazdasági célok megvalósítására történő igénybevétele, tekintet nélkül a munkarendszerre, mindenkor termelési költséget okozott. Érthető, hogy amikor a gazdálkodó alanyok a legkisebb használdozattal iparkodnak új értékeket kialakítani, a legkisebb munkaköltséggel törekszenek elérni termelésük célját. Minthogy az idegen munka árát kiváltó tényezők közül a munka-

erő reprodukálásának költsége a legáltalánosabban és legtartósabban ható tényező, a munkáscsaládok egy-egy tagjának munkaereje a vállalkozó szempontjából annál olcsóbb, minél több tagja a családnak bocsátja áruba munkaerejét, tehát minél többen járulnak a családnak, nevezetesen annak az életkeretnek anyagi fenntartásához, amelyben a munkaerő reprodukálásának életfolyamata végbemegy. A közérdektől elvonatkozó gazdasági önzésnek tehát évszázados törekvése, hogy ne csak a felnőtt, teljes munkaképességű férfiak, hanem ezeken felül a családok munkaképes nő-, fiatalkorú és gyermekszámba menő tagjainak összesége keresse meg a család anyagi létalapját. Az önzésnek a XIX. század derekáig korlátot szabott a természet azzal, hogy nem adott a nehéz ipari robothoz elegendő munkaerőt a nőnek s a gyermeknek és testi elsatnyulással korai megrokkánással bénította meg a túlkorán túlnehéz munkára fogott szervezeteket. Már pedig ezeknek eltartása a közösségre, tehát a közteherviselésen keresztül az ezért is adózó vállalkozásra hárult.

A természet munkavédelmének ezeket a korlátait áttörte a technikai fejlődés. A gépeknek, különösen az erőgépeknek munkája folytán számos munkakörben feleslegessé vált a fejlett izomerő, az erőgép pótolta a gyermekek, a fiatalok, a nők izomzatának fogyatékoságát. Megkezdődött a munkásságnak silány, olcsó gyermek és női munkaerővel felhígítása (dilution of labour), a férfimunka értékének és árának hanyatlása és ennek a munkaerőnek háttérbe szorulása az általánosuló gyermek és női munka elől.

A gyermekek és nők műhelybe özönlése, a családi szerves életkeretek bomlása, a napjaik javarészét az üzemben élő, gyakran ott is háló gyermekek és nők elsatnyulása, a bűnözés, különösen a fiatalkori bűnözés terjedése, titkos és nyílt prostitúció, a közérkölcsök általános romlása, kísérőjelenségei a gyermekek és nők tömeges ipari foglalkoztatásának, kóros tünetei a korai, kiváltképpen a levantei kapitalizmusnak.

Ahol komolyan vették a létjog, az emberi méltóság és a nemzeti érdek követelményeit, ottan az emberi munkaerővel űzött rablógazdálkodásnak hadat üzentek. Két elvből indultak ki az orvosló törekvések. Egyrészt abból, hogy a felnőtt férfi fejlett ellenálló-képessége és lelki sajátosságai okán a nőnél és a fej-

letlen szervezetű gyermeknél sokkal alkalmasabb az üzemi életre, másrészt pedig abból, hogy a női munka viszont számos foglalkozásban gazdaságilag nélkülözhetetlen. Ezekből az elvi megfontolásokból indult ki és pozitív joggá vált a gyermekek, a nők és a fiatalok munkájának védelme.

Míthogy a három különleges védelemre szoruló népcsoportot védő közhatalmi intézkedések egymással összefüggnek és számos esetben ugyanazok a jogszabályok rendezik a női és a gyermekmunka kérdését, ezért és helyszűke miatt mellőzzük a törvényi intézkedéseknek az ú. n. védett kategóriák szerint külön-külön való tárgyalását.

A munkavédelem terén úttörő, egyszersmind a legkorábban iparosodott államok felismerték, hogy közgazdaságuk hátrányt szenved, ha elszigetelten vezetik be embervédelmi — a termelés rentabilitásának átmeneti csökkentését kiváltó — intézkedéseiket. Nehogy ez a komoly szempont ürügyévé váljék egyes antiszociális törekvések szószólóinak, már a Munkavédelemnek 1825-ben alapított Országos Szövetsége (National Association for the Protection of Labour) nemzetközivé iparkodott szélesíteni a szociális védelmet. Ezen és az I. Vilmos császár 1881 november 17-i üzenetével kijelölt csapáson tovább haladva, Bismarck javaslatára II. Vilmos császár 1890 február 4-i első üzenetével erre az évre Berlinbe összehívta a munkásvédelem első nemzetközi kongresszusát, hogy kidolgozza a világpiacon egymással versenyző államok munkavédelmének nemzetközileg elfogadható általános irányelveit. Magát az alapeszmét a császárnak egyidejűleg kibocsátott, von Boettichertől szerkesztett második üzenete adta meg, amely szerint „az államhatalom feladata a munka idejét, tartalmát és módját akként szabályozni, hogy ezzel megóvassék a munkás egészsége, erkölcsi követelménye, gazdasági szükséglete és jogegyenlősége.” Az 1890 március 15-től 28-ig üléselő berlini nemzetközi munkásvédelmi kongresszus Frhr. von Berlepsch porosz kereskedelmi minisztert választotta elnökévé, akinek a szociálpolitika történetében halhatatlan nevéhez fűződnek többek között a német ipartörvény 1891. évi novellájának azok az intézkedései, amelyek a 13 éven aluli gyermekmunkát, a nők és fiatalok munkáját teljesen tilalmazzák

és napi n órára korlátozták a nők, napi 10 órára pedig a fiatalkorúak leghosszabb munkaidejét. Ilyen előzmények és az 1897. évben tartott zürichi konferencia előkészítő tevékenysége után jött létre a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete (1900), a francia-olasz munkásvédelmi — első ilyen természetű — nemzetközi szerződés (1904) és az 1906. évi berni egyezmény, amely a gyáriparban és a bányászatban megtiltotta a nőknek este 10 órán túli és reggel 5 óránál korábbi foglalkoztatását és előírta, hogy ha a munkásnők este 10 óráig dolgoznának, munkájuk másnap reggel 9 óra előtt ne kezdődhessék, ha pedig munkájukat reggel 5 órakor kezdenék, az előző napi munkaidejüknek este 6 óráig véget kellett érnie. A berni egyezmény alapeszméje ugyanis legalább napi tizenegyórás folytatólagos pihenőt biztosítani a munkásnők javára.

A nemzetközi munkavédelem intézményes kiépítésére vezetett a Páris-környéki békeszerződések munkaügyi fejezete alapján hozott számos nemzetközi munkaügyi egyezmény.

Az iparosodás és a jellegzetesen városias életmód térhódításával kialakult foglalkozások szaporodása a társadalomnak egyre növekvő hányadát kiemelte a szerves élet, az állattenyésztés, az erdő- és mezőgazdálkodás köréből és az üzemek, műhelyek, az árudák, a raktárházak mechanizált világába állította. A közjó kialakításának feladatát vállaló államhatalom felismerte, hogy a gazdasági önzés a műhelyek életében gyakorta rablógazdálkodást űzne az idegen munkaerővel, ha a minél kisebb önköltségre törekvő termelőket nem kényszerítené az emberi méltóságnak és a természet követelményeinek tiszteletbentartására. Ezért civilizációknak több állama kötelezi a munkaadót olyan berendezések létesítésére, fenntartására és üzemi életének olyan irányú szabályozására, amely műhelye körében biztosítja a jó erkölcsök és a tisztesség érvényét. E végből — hatályos jogszabályok alapján — lehetőleg nemek szerint elkülönítetten kell foglalkoztatni a munkavállalókat, a munkásnők részére a gyárakban külön öltöződő, tisztálkodó helyiségeket, külön illemhelyeket és — ahol a munkavállalók egy része a gyár keretében kénytelen aludni — külön hálótermeket kell létesíteni. Bizonyos higién-

kus árucikkek termelésétől és forgalombahozatalától fiataikorú és női munkásokat távol kell tartani.

A vallásos személyiség tiszteletét a munkaadók kötelességévé tevő törvényi intézkedések a munkaadót olyan foglalkoztatási rend megállapítására kötelezik, amely mellett a munkavállalók akadálytalanul eleget tehetnek egyházuk parancsának, istentiszteleteken és a szentségek kiszolgáltatásánál rendszeresen résztvehetnek. Az Isten-szolgálat a termelésnél, tehát a pusztán eszközmegszerző tevékenység-nél mindenkor előbbre való. Ennek az elvnek kell érvényesülnie a gyermekmunka, a tanoncügy, a vasár- és ünnepnap munkaszünet, az otthonmunka és a munkaidő törvényi rendezésénél.

Az üzemi egészségvédelem elvi alapja: a munka, az egyén, a család, a nemzet megélhetésének legáltalánosabb alapja, a munka tehát társadalmi érték. Ebből az irányelvből két szociálpolitikai törekvés alakult ki: 1. A munkás pszichotechnikai kivizsgálásán alapuló tárgyilagos pályaválasztási tanácsadás, „hogy a fiataikorú munkás és ennek szülői megismerjék a munkáspálya kezdetén állónak született adottságait, Ő pedig e felismerésnek alapján igyekezzék elhelyezkednia munkapiacon, a munkaadók pedig — baleseti veszélyek csökkentése végett — a megüresedett munkahelyeket olyanokkal töltsék be, akik az emberrel szemben különleges követelményeket tárnaszJtp (fejlett szín-, tapintó-, arányérzék, biztos lélekjelenlét, gyors gondolattársítás) feladatra a legalkalmasabbak. 2. A műhelynek embert munkára alkalmas méretezése, belső körülményei, megvilágítása, szellőztetése folytán a műhelyben kifejtett emberi munka teljes erejével kizárólag értéket termeljen és a „műhelyellenállás” — elhasznált levegő, térhiány, zsúfoltság, piszok sfb~. — szükségszerű leküzdése ne kössön le improduktív módon semmit sem a kifejtett munkaerőből (munkaökonómiai szempont).

Az államnak jogosult igénye a meglévő munkaerőnek, mint társadalmi értéknek megtartása, az egyénnek pedig a létjogából kikövetkeztethető joga egészségének kímélése a társadalmi környezetben. Társadalmi szükséglet és természetes emberi jog tehát a szilárd alapja mind az általános, mind az egyes iparok tekintetében különleges üzemi egészségvédelemnek.

Az ipari élet gyakorlatából kialakult irányelv: a munkahely az egyes iparágak termelési feltételeihez képest az elérhető legnagyobb mértékben legyen kényelmes, jól megvilágított, száraz, tiszta, tűzbiztos, zsúfoltságtól ment elegendő légtérű, egészséges ivóvízzel ellátott és akként szellőztethető, hogy minden benne keletkezett s az egészségre'ártalmas gáz, gőz, por és tisztátalanság ártalmatlanná váljék.

Vannak iparok, amelyek rendszeresen kevésbé ellenállóképes szervezetekre, nőkre és fiatalokúra veszedelmesek, miért is egyes államok ezekben az iparokban megtiltják ilyenek foglalkoztatását. Ilyen iparok: thomassalak őrlése és raktározása, üveg-, téglaiipar, ólomból és ólomötvözetekből készült akkumulátorok gyártása, olvasztó- és hengerművek, ólomfestékek előállítás, nyerscukor gyártása.

Minthogy a veszélyes üzemek tulajdonosait az őket terhelő szavatosság alapján okozott balesetekért a bíróságok jelentős kártalanításokkal terhelték, amely ellen szóló biztosítások fokozatosan emelték a termelés költségeit, Mülhausenben 1864-ben a gyárosok körében alakult ki a balesetelhárítás gondolata. Ma már a kísérleti lélektan, az erősen részletezett üzemi baleseti statisztika, a védőkészülékek módszeres kísérletezésekkel fejlesztett technikája alapján bocsátják ki azokat az óvórendszabályokat, amelyek az egyéni és a tömeges balesetek megelőzésére rendeltetnek. A módszeres megfigyelés két tétel igazságát állapítja meg: a balesetelhárítás céljára a legmegfelelőbbek nem a munka- vagy erőgépre rászertelt, hanem az ezzel együtt kigyártott védőszerkezetek; a balesetek okozója számos esetben maga az ember lévén, részben a megfelelő munkások kiválasztásával, részben a már foglalkoztatott munkavállalók ilyen irányú nevelésével, oktatásával, a baleseti veszély ébrentartásával kell a balesetnek az emberben rejlő okát megszüntetni. Ezeknek a felismeréseknek az alapján bontakozott ki a balesetelhárítási propaganda, amelynek mintaképe az amerikai és az angol „Safety first!” akció a maga plakát-, naptár- és röpirattengerével. Részben ennek követője a magyar „Baleset ellen védekezz!” mozgalom, amely üzemekben és üzemen kívül törekszik az egészség megóvásának kötelességtudatát ébrentartani az ipari népesség széles

tömegeiben. Ennek a propagandának hordozói a társadalombiztosítási intézmények, hiszen elsősorban ezek teherviselőinek, így a termelés összes alanyi tényezőjének érdeke a balesetek okozta költségek, károk, zavarok csökkentése.

A munkafeladat súlyán és a munka környezetén felül az idegen célok szolgálatában lekötöttség időtartamától függ a bér munka terhe. Sok tekintetben a munkáltatás egyik jelentős feltételétől, a munkaidő mértékétől és beosztásától függ, hogy a munkavállalók mennyi időt szentelhetnek családjuknak, gyermekeik nevelésének, állampolgári jogaik és kötelességeik gyakorlásának, egészségüknek, a természeti, a kultúrájuk élvezésének, egyházuk iránti vallásos kötelezettségeiknek és élményeiknek. A munkaidő főképpen az egyéniségé, a „szabad rendelkezésre álló idő” elsősorban a személyiségé. A családnak, az egészségnek, a kultúrának, az államnak és az egyháznak védelme, így személyiségvédelem és nemzetvédelem, tehát mindaz a munkaidő korlátozását célzó törekvés, amely a megélhetés anyagi alapjainak veszélyeztetése nélkül tágítja az ember köz- és magánéletének időbeli kereteit. Ebben az általános elvi keretben a munkaidő megfelelő mértékének kialakítása termelési szempontból észszerű munkaökonómia, mert a megfelelő munkaerő teszi lehetővé a munkavállalók produktív életidőtartamának meghosszabbítását, a keresőképtelenség időszakainak rövidítését, a munkaképesség egyenletes színvonalon tartását és az elfogyasztott munkaerő visszaszerzését. Ha kevesek kapzsiságából származó viszonylagosan hosszú munkaidő folytán kiapad a munkás termelő ereje, eltartásának terhe a közösségre, tehát azokra a néprétegekre is hárul, amelyek a munkás erejének gyors kiaknázásából eredő pillanatnyi magángazdasági előnyöket még átmenetileg, még közvetve sem élvezték. A közületet tehát éppen úgy, mint az egyes munkavállalót, munkaökonómiai, családvédelmi, közegészségügyi és kulturális szempontból meg kell védeni az egyéni és a csoportönzés hosszú munkaidőt követelő kártételeivel szemben.

A túlnyomóan testi munkát végző, gazdaságilag nem önálló egyénekre vonatkozólag szerződészerűség megállapított munkaidőnél, figyelembe kell venni

annak, időtartamát, beosztását nap és évszak szerint, a munka kezdetet és befejezését, végül a munkaközi szüneteket.

Az optimális munkanapnak elbírálásánál nem elég azt venni tekintetbe, hogy a munkaidő csökkentése mindaddig gazdaságilag előnyös, amíg a munka intenzitásának fejlődése ellensúlyozza a munkateljesítménynek a munkaidő korlátozásával járó csökkenését. Az optimális munkanap elbírálásánál a szociális és kulturális értelemben egyaránt maximális munkanapnak a kérdését kell tisztáznunk, tehát azt a munkaidőt, amelynél optimális arány mutatkozik az ember élete során az általa előállított javak tömege és minősége és az általa elfogyasztott javak között.

A rövidebb munkaidőnek a munka intenzivására gyakorolt kedvező hatásai természetesen leginkább a kézműiparban tapasztalhatók, mégpedig azért, mert itten hiányoznak azok az automata- és félig-automatagépek, amelyek a munkás számára a munkaidőtől függetlenül megállapítják az iramot.

A munkaidő korlátozásának előnyeit munkaegészségi és teljesítményvizsgálatok egyaránt kimutatták. Az elfáradás elemzése igazolta, hogy például a napi 8 órára korlátozott munkaidővel a munkateljesítmény növekedik, az ú. n. passzív funkciókkal járó erővesztés csökken, s azáltal, hogy a fáradtság megszűnésének időtartama hosszabbodik: a szervezet alkalmat talál egyensúlyának helyreállítására, nehogy a fáradtság kimerüléssé fajuljon. A jénai Abbé kimutatta, hogy minden embernél és a munka minden fajtájánál megállapítható a napi foglalkoztatásnak az a maximuma, amelynek eléréséig a munkaidőnek csökkentése mindaddig a napi munkateljesítmény emelkedésére vezet, amíg — a pihenés időtartamának meghosszabbítása következtében előálló — erőtánpótlással járó előny a Leerganggal kapcsolatos erővesztéségnél mutatkozó megtakarítással együtt meghaladja az emberi energiáknak a munkaütem fokozásától előidézett gyorsuló emésztését. Ami a gazdasági kihatásokat illeti, Webb, Cox és Rae szerint a munkaidőnek csökkentése a munka produktivitásának emelését idézte elő. Buch szerint — aki a munkát a belélegzett oxigén és a táplálék potenciális erőinek átváltozása-

ként fogja fel — a munkástól termelt javak mennyisége emelkedik, ha a munka tartama a munkaidő normális fiziológiai határán belül csökken. Abbé, Freese, az amerikai National Industrial Conference Board 1918. évi vizsgálódásainak eredményei, a 48 órás heti munkaidő bevezetésének lehetőségeit 1919-ben kutató svéd kormánybizottság munkálatai, a porosz iparfelügyelők ezirányú 1929. évi adatgyűjtése mind azt bizonyítják, hogy a munkaidőnek bizonyos mértékén belül a munka intenzitásának növelése ellensúlyozhatja a termelés eredményének a munkaidő rövidülése okán különben előálló csökkenését.

Ilyen elgondolások irányában fejlődött ki a munkaidő korlátozására törekvő elméleti és gyakorlati szociálpolitika és az ennek lendületét növelő munkásmozgalom.

Az idevágó jogszabályoknak szociálpolitikai szempontból szakszerű és korszerű intézkedései a munkaidő tekintetében különösen a következő kérdéseket szabályozzák: a családi üzemekben foglalkoztatottak kivételes elbírálását, azoknak a munkaidejét, akiknek rendszeres feladata foglalkozásukban állandó készségben lenni (pl. kapusok, ajtónállók, gyári tűzoltók) vagy bizonyos folyamatokat, mérő eszközöket éber szemmel tartani, továbbá a munkaközi pihenők ügyét, a munkahely tisztán- és karbantartásával, tehát az ú. n. rezsimumkával járó időt, az általános korlátozás alól közérdekből megengedett kivételeket, különleges előírásokat elemi csapások, elháríthatatlan zavarok, forgalmi fennakadások esetére, a túlórászás maximális mértékét és ennek kötelező díjazását. Azonkívül különleges rendelkezéseket írnak elő az irodai, a kereskedelmi, a szállodai és vendéglőipari alkalmazottak, a szénbányászat, a vasúti üzemek, a közüzemek, a gyógyintézmények, a kézműipar, az idényiparok, nevezetesen a cukor- és építőipar, a kohászat munkásaira vonatkozóan. Külön számolnak az intézkedések a folytonos tüzelésű és a rendszeresen, naponta több műszakon át dolgozó üzemek, az automatikus gépekkel dolgozó üveggyártás, a vegyipar, az élelmezési ipar, a bőripar, a sokszorosító ipar, a gyógyszerárak, a borbélyműhelyek, a virágkertészetek sajátos körülményeivel.

Az Európa-szerte észlelt tapasztalatok beigazolták, hogy a különböző iparok gazdasági helyzetének, termelésük technikai körülményeinek különbözősége nem tűri meg még az ipari munkaidő egységes, általános és ezért merev szabályozását sem. A mezőgazdaságban és az állattenyésztésben még kevésbé lehet a munkaidőt mereven szabályozni. Különben is a munkaidőről szóló jogszabályok betartásának ellenőrzése a mezőgazdaságban, az állattenyésztésben, a családi üzemekben és az 5-nél rendszerint kevesebbet foglalkoztató kézműiparban a lehetetlenséggel határos.

A termelési költségeket mérséklő gépek gazdaságosságának fokozása a munkaidő emelésére készítetné a magánvállalkozást, a krónikus és tömeges munkahiány nemzetközi jelensége pedig a munkaidő korlátozására serkenti az államoknak ama kormányzatait, amelyek közül nem egynek okozta bukását éppen a munkanélküliséggel vívott küzdelem sikertelensége (Brüning, Hoover, Theunis kormányzatai). E kettős törekvésnek mérlegelésével fokozatosan terjed annak a felismerése, hogy a népesség értéktermelő foglalkoztatása tartós válságba sodródott, mert az új ipari forradalommal, tehát az automata munkagépek általánosulásával rohamosan nő az emberi munka produktivitása, ez utóbbi emelkedésével pedig nem tart lépést a piacokon jelentkező hatályos kereslet fejlődése. Ebből a válságból az egyetlen kiút a munkáltatás módszereinek fejlesztése a természettudományos-technikai haladás irányában és mértékében. A foglalkoztatás időbeli mértékét tehát előbb-utóbb a még gazdaságos technikai fejlődés üteme és arányai fogják meghatározni, abban az esetben, ha a XX. század géprombolói nem fogják saját tömegéletük anyagi feltételét, a technikai civilizációt megsemmisíteni.

Ezért a közületek társadalompolitikája a maga eszközeivel tartson lépést a természettudományos fejlődéstől feltételezett technikai életformák alakulásával és fogadja meg XIII. Leo pápának a *Rerum novarum* enciklikában meghirdetett intelmét: Az igazság és az emberiség szót emel a munkára irányuló olyan követelményekkel szemben, amelyekről összeroskad a test és eltompul az emberi szellem.

A munka társadalmi szerepe és a munkás sorsa áll a szociálpolitikai vizsgálódás és gyakorlat közeg-

pontjában. Mi sem természetesebb ennél: amióta a szabad kereseti gazdálkodás, a szabad iparüzés és a szabad bérmunka hármastagozású elveinek érvénye gyökeresen átalakította a civilizációkban kibontakozó társadalmak életét, a társadalmak nagyobbik hányada megélhetésének kizárólagos alapját a bérmunkában látja. Életszínvonaluk és életformájuk fejlettsége tehát jelentős mértékben ennek a bérmunkának piaci árától, a munkabér mértékétől függ. Minthogy az általános közjó egyik eleme a materiális közjó, az ennek kialakítását munkáló közhatalmi berendezések észszerű törekvése arra irányul, hogy a munkabérek színvonalának emelésével szélesítse a társadalom ama jelentős hányadának anyagi megélhetési alapjait, akiknek szükségletkielégítése kizárólag a bérmunka piaci értékelésétől függ. Természetesen az ezt a törekvést komolyan szolgáló közhatalmak nem látszatsikerekért munkálnak, tehát például nem arra törekszenek, hogy a pénzérték inflatálásával, vagy a hitelezésnek a közgazdaságilag indokolható határon túl való kiterjesztésével merőben névlegesen emelkedjék a munkabér. Pusztán a nominális munkabérek emelkedése — az átmeneti lélektani hatástól eltekintve — sohasem volt a tömegek megélhetését komolyan érintő szociális előny. Éppen ezért a közhatalmak törekvése nem a nominális, hanem a reális munkabéreknek, tehát a munkájukból élők fizetőképességének, keresetük vásárlóerejének emelkedésére irányul.

A túlnyomórésztben munkájuk ellenértékére utalt tömegek keresetéhek vásárlóereje azonban annyira összetett jelenség, hogy annak sikeres befolyásolása merőben szociálpolitikai eljárásokkal alig remélhető. A munkabérek mindenkori színvonalának kialakítására ugyanis számos együttható fejt ki a maga változó értékű befolyását. Ezek közül a legnevezetesebbek: az ország természeti, geopolitikai helyzete, részesedése a nemzetközi jövedelem és vagyoneeloszlásból, az ország gazdagsága tőkejavakban, hatalmi erőmegoszlás valamely társadalomban, a kereslet és a kínálat aránya a munkapiacokon és a munkáltatás érvényes rendezése. A munka árára kiható legfontosabb tényezők mérlegelése előbb-utóbb annak belátására késztet minden gondolkodót, hogy az állam nem vállalhatja a munkabéreknek vagy ezek minimális

tételeinek az egész termelésre érvényes megállapításával járó kockázatot. Mert ha ezt megtenné, erkölcsileg és politikailag közvetlenül lenne felelős minden munkaviszony bértételéért, a termelésnek ezzel összefüggő esetleges válságáért és a vállalkozásnak ennek okán nélkülözött rentabilitásáért. Ha ezt a felelősséget az állam vállalná, számolnia kellene annak a termelésnek, ama vállalkozásnak állami számlára átvételével, amely munkásokat azért nem foglalkoztatna, mert a gazdaságilag indokolható munkabéreknél magasabb, politikai szempontból megállapított munkabérek miatt nem remélne gazdasági sikert a vállalkozás folytatásától. Éppen ezért a közhatalmak általánosságban még mindig a szabadon kialakult, piaci munkabér elvi álláspontját fogadják el, a gyakorlati életből kinőtt korrekatívumokkal. Természetesen a munkának ez a piaci ára szabadnak csak elvben mondható, hiszen a piacmegkötés intézményei, a magángazdaságok és a munkavállalók munka-kartelljei (szakszervezetek) céltudatos bérpolitika szolgálatában mesterségesen befolyásolják a munkapiacra megnyilatkozó keresletet és kínálatot, közvetve magának a munkabérnek a mértékét.

A munkabérpolitika minden érdekeltjének magatartását feszélyezi a munkabérnek kettős természete, nevezetesen az a körülmény, hogy a munkabér részint termelési költségelem, részint a termelt javakra irányuló vásárlóerő. Ha tehát a vállalkozás rentabilitása érdekében a munkabérek csökkenése kívánatos, ez aggályos az árupiac felvevőképessége szempontjából, ha pedig — miként ezt a vásárlóerő elméletének hívei sürgették — növelem a munkabért, hogy felvevőképes piaci viszonyok kialakításával eltűnjenek az árupiacot nyomó készletek és hatályos kereslet adjon lendületet a termelésnek, akkor a termelés versenyképességét korlátozom és pedig nemzetközi viszonylatokban.

Munkabérpolitikát csak ezeknek a szempontoknak szintetikus összeegyeztetésével, a munkabér sokrétűségének és a gyors, gyökeres, teljes megoldásokkal járó veszedelmek felismerésével lehet a materiális közjó érdekében érvényesíteni. Éppen ezért a józan, megfontolt, szakszerű munkabérpolitika az adottságokkal számol, megelégszik a munkauzora megsemmi-

sítésével, a bérveszteségek elhárításával és a bér teljességének oltalmával.

Ezeknek a céloknak szolgálatában áll az anyagi, tehát a minél nagyobb vásárlóerejű keresetre irányuló és az alaki (a szerződéses kereset védelmét célzó) bérvédelem.

A különleges anyagi bérvédelmet, jelesül a legalacsonyabb munkabérek intézményét megvalósító jogszabályok ellenére a magyar jog elvileg most is a szerződéses szabadságnak — munkabér tekintetében a felek szabad egyezkedésének — elvi álláspontján áll. Gazdasági lehetetlenülés, a munkabér aránytalansága a hasonló munkát végző más munkások fizetéséhez vagy a munkafeladathoz viszonyítva, olyan mozzanatok, amelyekre hivatkozással a munkavállaló a magyar pozitív jog alapján nem kívánhatja a szerződéses munkabér módosítását.

A magyar jognak ezt a keménységét részben ellensúlyozza az a magyar magánjogi felfogás, amely szerint a bérmunkaviszonyban a munka elvégzésének veszélye rendszerint a munkaadót terheli, miért is a munkavállaló nem veszti el jogát a munkabérre, ha a munkaadó a munkaviszony keletkezése után szerződéses szolgálatokat nem vesz igénybe, vagy a szolgálat akár a munkaadó, akár a munkavállaló saját hibáján kívül bekövetkezett eset okán marad el.

Az alaki bérvédelem egyik célja a munkavállaló esetleges bérveszteségének elhárítása. Ezt célozza mindenekelőtt a csődtörvénynek az a rendelkezése, amely védett követelésnek minősíti a munkavállalók bérköveteléseit. Ezt a célt szolgálja az az elv, hogy a munkavállaló felmondás és joghátrány nélkül azonnal megszakíthatja a munkaviszonyt, ha a munkaadó bértartozásának nem tesz eleget a felek megállapodásának megfelelő módon, vagy akkordbérrendszer esetén nem tud munkavállalóinak megfelelő foglalkoztatásáról gondoskodni.

Részben a munkabér terhére érvényesített magánjogi követelések elhárításával, részben a munkabér kifizetésének módjával függnek össze az alaki bérvédelem gyűjtőnévvel jelzett intézkedések.

Altalános elv: a munkabér ellátási jellegű, miért is a magánjog az életfenntartásra szükséges mértékig a munkás bérkövetelésével szemben nem enged be-

számítási vagy visszatartási jogot érvényesíteni. Ez alólegyetlen, kivétel a munkás szándékos károkozásából, származó követelés... A bérlevonásokkal kapcsolatos visszaélések ellen az 1900: XXVIII. t.-c. az erdei munkásokat, az 1900: XXIX. t.-c. pedig a dohánykertészeket védi. Az erdő- és földmunkásokra általános szabály, hogy munkaszerződésükből eredő követelésük sem kincstári, sem egyéb követelés fejében le nem foglalható. E törvények a gazdasági segédmunkásoknak — esedékes bérvkövetelésük mértékéig — a munkásvállalkozó járandóságára, munkaeszközeire és óvadékára mindenki mást megelőző zálogjogot biztosítanak.

7. MUNKAVÉDELEM A MUNKAVISZONY FELBOMLÁSA ESETÉN

A szociálpolitika átnyúl a munkaviszony keretein és ennek válsága esetében is oltalmazza az ember személyiségének védelmében megnyilvánuló társadalmi érdeket.

A közhatalom legegyszerűbb eljárása az egyéni munkaviszony önkényes megszűnésével válik időszerűvé. Itten a közjót az az elv munkálja, amely szerint a munkavállaló betegségével vagy a munkaadó részéről ok nélkül történő elbocsátásával a munkaszerződés jogilag nem szűnik meg, a hátralevő időre a munkavállaló bérét jogosan követelheti. Ha a munkaviszony időtartamát szerződés nem szabályozza és erre külső körülményekből sem lehet joggal következtetni, a szerződést bármikor és bármelyik fél joghatályosan felmondhatja. A felmondási idő rendezésének a magyar köztörvényi jogban tapasztalható hiányát a bírói gyakorlatnak szokásjogi tétele pótolja, amely szerint fontosabb teendőkkal megbízott alkalmazottak felmondási ideje általában három hónap, főiskolai vagy ezzel egyenlő értékűnek vélt, tehát magasabb képzettséget igénylő állást betöltő vagy ezt pótló gyakorlati szakismeretekkel rendelkező alkalmazottaké félév, vezető munkakörrel felruházott alkalmazottaké pedig egy esztendő.

A gazdasági cselédek, belső cselédek, gazdasiztek és hírlapírók felmondási idejét külön jogszabályok határozzák meg.

A rögtöni hatályú felmondással összefüggésben a munkavédelem abban az elvben mutatkozik, amely szerint ha az egyik fél ezt a jogot érvényesíteni kí-

vánja, mihelyt a felmondás okáról értesült, azonnal köteles ezt a másik féllel közölni, még pedig az ok megjelölésével, különben a rögtöni hatályú felmondás jogát erre az okra hivatkozással többé nem gyakorolhatja.

Az egyéni szolgálati szerződésekből, egyes munkaviszonyok felbomlásából származó jogviták elintézésénél a szociálpolitikai szándék az alaki munkajogtól és a polgári perrendtől kijelölt utakon érvényesül. Ezeknek a jogvitáknak illetékes fórumai a munkaügyi bíróságok.

Sokkal bonyolultabbá válik a munkaviszony felbomlása vagy ezeknek veszélye, ha a szolgálati szerződésekben érdekelt tömegek között vita támad a kollektív szerződések értelmezése, az ilyen szerződések hatályának fenntartása vagy megszüntetése, jelesen a kollektív munkafeltételek módosítása körül. Ilyenkor az ütköző érdekek mellett eltöri a vitatott jogkérdések jelentősége.

A munkaviszonyban azonos módon érdekelteknek az egymásba kapcsolódó szakmai érdekképviselésekben való szervezett felsorakozásával veszi kezdetét a termelés alanyi tényezői között meginduló küzdelem. A munkavállalók kartellszerű szervezetekbe tömörülnek, hogy következetes taktikával, a munkapiaci viszonyok befolyásolásával hatást gyakoroljanak a munkafeltételek alakítására. Élethivatásszerű, szakszervezeti központok főiskoláiban képzett szakegyesületi irányítók az önképzésnek, a szakmai munkaközvetítésnek, a munkanélküliek önsegélyezésének eszközeivel siettetik a hasonló gazdasági érdekű munkavállalók tömörülését. A különböző szakmák szervezeti egymásba kapcsolódnak, hogy közös szakszervezeti tanács irányítása szerint a városok, más területi önkormányzatok, szociális intézmények autonómiái keretében dolgozva, nyomást gyakoroljanak a vállalkozásra, a munkafeltételek és a munkavállalási formák javítása érdekében. A munkavállalók szakegyesületeinek fejlődő frontját az egyik oldalon a maguk politikai csatározásaival támogatják a túlnyomóan munkavállalói rétegekre támaszkodó politikai pártok, a másik oldalon munkástakarékpénztárak, munkásbankok, termelői és fogyasztási munkásszövetkezetek működnek, elsősorban azért, hogy gazdasági és fogyasztáspolitikai

tevékenységükkel növeljék a szakegyesületek küzdelmének eredményeként is emelkedő bérek vásárlóerejét. Kétségtelenül a politikai pártok és szakegyesületi irányok egybekapcsolódása célszerűtlenül növeli a munkavállalók érdekképviselői kereteinek számát, egymással versenyző szakszervezésekhez, a homogenen érdekű munkavállalók különben szervezett tömegerejének szétforgácsolódásához vezet, ami természetesen növeli a munkásságnak a szakmai szervezetei fenntartásával járó terhét. Ezért a fasizmusnak a kollektív munkaviszonyok jogi rendezéséről szóló 1926. évi törvénye egy foglalkozásban csak egyetlen szindikalista szervezeti keretet ismer el kollektív szerződés kötésre és a szakmai munkavállalók érdekeinek képviselőjére jogosult alánynak. Ezt a példát követte a németbirodalmi munkának 1934-ben megalkotott nemzeti rendje. Alapelvükből folyó kétségtelen hátrányuk, hogy szervezkedési monopólium a szervező erők eltespedéséhez, a társadalmi öntevékenység marasmusához vezet.

A munkavállalói szervezetek legerősebb fegyvere egy vagy több szakma kivételesen az egész nemzeti munkának tervszerű, egyidejű és tömeges beszüntetése (sztrájk) és a munkának tervszerűen, tartósan és tömegesen vontatott, ezért a vállalkozást károsító elvégzése (ca' canny). A vállalkozás fegyvere ezzel szemben a munkásság kisebb-nagyobb részének, szervezett és következetes kizárása a termelői tevékenységből, tehát a megélhetés lehetőségeiből (lock out). A munkavállalók oldalává szabotázs, a munkaadók részéről pedig a feketelisták azok a veszélyes, bár aránylag az előbbieknél ritkábban alkalmazott fegyverek, ameryékét a tőkének és a munkának a jövedelemmegosztás körül — bár sokszor hatalmi célokért folytatott — küzdelmében használnak.

A tömeges munkabeszüntetésből és munkáskizárásból, többnyire a gazdasági konjunkturális helyzet szerint, az egyik fél áldozatokkal szerzett győzelemmel emelkedik ki. A vesztes mindig a nemzet, erkölcsi és anyagi szempontból egyaránt. Ezért a közjót munkáló modern államok az alábbi eszközökkel iparkodnak megelőzni azt az erkölcsi és anyagi kárt, amelyet a termelés békétlensége okoz egyénnek, családnak, nemzetnek egyaránt.

A termelésben érdekelték vitái túlnyomórésztben helyi, üzemi ellentétekből, kicsinyes súrlódásokból keletkeznek. Ezeknek békéltető kezelése érdekében az üzem munkásságának legális képviselőjéről ajánlatos gondoskodni. Amennyiben ennek létesítését a munkás vagy munkaadó fél kezdeményezné, az a túlsó oldalon bizalmatlanságot váltana ki, miért is a leghelyesebb minden népesebb üzemben törvényes alapon munkaválasztmányt alakítani, amelynek tagjait az üzemben hosszabb időn át dolgozó, nagykorú és politikai jogaik gyakorlásától el nem tiltott munkások évenként titkos szavazás útján válasszák.

Az egyeztető és döntőbíróági eljárás szabályozásánál különbséget kell tenni az individuális és a kollektív, nemkülönb a jogkérdésből és az érdekelletéből eredő viták között.

Célravezetőek a hatósági egyeztető bizottságok, különösen akkor, ha a szociális paritás elvének szigorú betartásával működnek. Ezek az egyeztető bizottságok, a vita gyors kiegyenlítését és a conciliátorok gyakorlati készségének kifejlesztését célozva, ne ad hoc alakuljanak, hanem állandó összetételben álljanak a vitázó felek rendelkezésére. Franciaországi tapasztalatokra való hivatkozással ajánljuk, hogy az egyeztető eljárás legyen kötelező, különben nem vezet gyakorlati eredményekre. Nehogy az eljárás vezetésének módja újabb vita kifejlődésére adjon alkalmat, törvényileg kívánatos szabályozni az egyeztető bizottság tagjainak számát, kiküldetésének módját, a határozathozatal mikéntjét és az elnök jogait.

Az állami és társadalmi rend, valamint a közegészségügy érdekeit biztosítandó, új-zélandi, kanadai, franciaországi és romániai példák alapján bizonyos iparágakban s sztrájk, illetve lock out tilalom kimondásával egyidejűleg kötelező döntőbíróóságokat célszerű szervezni. Különbséget kell tenni a merőben a tarifaszervezők értelemzéséből és alkalmazásából eredő vitákban illetékes központosított szervezetű döntőbíróóság és a kollektív érdekvitákban ítélethozatalra jogosult döntőbíróóságok között. Hogy az érdekelték bizalmát felkeltse a döntőbíróóságok működése, s hogy annak tagjai bizonyos gyakorlatra tehessenek szert, elengedhetetlenül szükséges, hogy a döntőbíróóságok paritásos alapon szerveztessenek és pártatlan tagjai több

esztendőre szóló megbízásuk leteltéig ezt a hivatalukat kizárólagos foglalkozásként töltsék be. A döntőbíró-ságok határozatait célszerű törvényes erővel és olyan szankciókkal felruházni, amelyeknek érvényesítése a gazdasági élet következményeivel összeegyeztethető és nem veszélyezteti a nemzeti társadalom magasabb érdekeit. A termelés békéjének intézményes biztosításánál ne mellőzzük annak megfontolását, hogy a békéltetésügy csak a szakszervezetek jogi helyzetének és a kollektív szerződések kérdésének rendezésével egyidejűleg szabályozható, azonkívül, hogy a hatósági konciliátorok és az arbiterek feladatuk magaslatán akkor állhatnak, ha kinevezésük előtt módjukban áll az ipar kérdéseivel gyakorlatilag is megismerkedni és ha megbízásuk tartama alatt élvezett illetményeik lehetővé teszik teljes anyagi függetlenségüket.

Vigyázzunk, nehogy az államhatalom tehetetlenül álljon bizonyos törvényes szankciók alkalmazásánál, mert ez az állam és törvények tekintélyének süllyedésére vezetne. A törvényhozó óvakodjék a törvénykezést súlyos szankciók előírásával ferde helyzetbe hozni.

Számos szociálpolitikai vizsgálódás végső eredménye, hogy a döntőbíró-sági ítéletek publikálása folytán kifejlődő közvélemény erkölcsi ereje ennek az eljárásnak egyetlen nem kétélű szankciója. A tárgyilagos közvélemény kialakulásának viszont előfeltétele a helyes alapokon működő szociálpedagógia fejlesztése és a nyilvánosság legteljesebb ellenőrzése alatt álló pártatlan, paritásos szervezetű békéltetés és döntőbíráskodás.

8. TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS

Szent Pál szerint a munkás méltó a maga bérére. De minő bérre? Erre a kérdésre a szociálpolitika így válaszol: arra, ami a munkás létjogát biztosítja. Mint-hogy a munkás családjával és családjában egészül ki, ez tehát létének tartozéka, a munkabér legyen elég — az elszigetelt munkás pőre életének biztosításán felül — a munkáscsalád emberhez méltó megélhetésének anyagi megalapozásához. A munkabér tehát legyen családi bér. Ezzel egyszersmind a munkaerő újjáteremtésének elve is érvényesül, mert ha a munkás családi bért keres és teljesítményének eredményével egyszersmind eltartja a családnak még keresőképtelen tagjait, az utóbbiak fejlődő munkaképességének pénzelésével a családnak visszatéríti azt, amit annakidején, gyermekkorában az ő munkaerejének kifejlesztésébe fektetett.

Kétségtelen, hogy a létjogot a családi bér csak akkor biztosítja, ha azt nem csupán a munkás keresőképességének idejére alapozza meg, hanem a munkás életének egész időtartamára, vagyis, ha produktív és improduktív időszakokra egyaránt biztosítja a munkáscsaládnak emberhez méltó megélhetését.

Melyik munkásbérpolitika tesz eleget ennek a követelménynek? Az, amelynek eredményeként a munkabérek szivonala eléri a természetes munkabér mértékét. Magyarán: a munkabérek legyenek elég magasak ahhoz, hogy belőlük a munkás a vele közös ¾-áztartásban élő családtagjait eltarthassa, de félre is tehessen, számolva az improduktív életidőszakok lehetőségével. Az anyagi bérvédelem, különösen a

legkisebb munkabéreket megállapító intézmény kétségtelenül ezt a célt tűzi ki.

Az anyagi bérvédelem önmagában véve azonban elégtelen a jelzett bérfeladatok megvalósításához. Valamely országnak a nemzetközi jövedelemmegoszlásból reá eső osztályrésze, az illető ország termelésének versenyhelyzete és működésének belső — társadalmi, politikai, kulturális — feltételei, azok a mozzanatok, amelyekről elsősorban függ a munkabéreknek valóságos (reális) értéke. Az anyagi bérvédelem csak e mozzanatok által megvont korlátok között emelheti a tényleges bérek színvonalát. Emberi kapzsiságtól és hatalmi helyzetekkel való visszaéléstől eltekintve, elsősorban a mondottak okán a bérek sehohsem ütnek meg a természetes munkabér mértékét, tehát azt a bérnormát, amelynek valóraváltását az etika sürgeti. Ha most ezen felül figyelemmel vagyunk az előrelátás különbözőségére, amelynek mértéke a munkások kultúrája, egyéni felelősség- és kötelességérzete szerint különböző, megértjük, hogy a munkásság zöme elsősorban jelen szükségleteinek kielégítésére gondol, nem pedig a család holnapi helyzetének biztosítására. A munkásság nagy többsége, ha gondol is a holnapra, elhessegeti — régebben szeszes italokkal — a holnapnak gondját, hiszen a család mai szükségletkielégítésének biztosítása is kérdéses. Ez a tömeges elesettség forrása. Ha a családfenntartóra objektív munkahiány, vagy keresőképtelenség okán ráborulnak az improduktív idők éjszakái, tanácstalanság, kétségbeesés üt tanyát a munkásotthonokban.

Ebben a „nyomormocsárban” (Prohászka), a proletár állapotában tenyésznek a társadalom testének miazmái, itt erjednek a szociális bomlási termékek, itt feszülnek a rothasztó, porlasztó erők: ez a társadalmi bomlás televénye. Ha nyílt rónákból, hajdani zsellérfalvak viskóiból kiált a nyomor: a nemzet erőtartálékának pusztulását panaszolja, ha pedig az állami élet központjai körül gyűrűzik az elesettség, a jogrendet, a jogot szankcionáló közhatalom fölényét veszélyezteti. Fegyveres erővel, karhatalommal meg lehet ugyan a nyomor politikai, társadalmi kirobbanásait akadályozni, de az erőszak mindig erőszakot szül, az elnyomás a maga kihatásaival mindig újabb, még terhesebb elnyomást tesz szükségessé. Ez már örök törvénye a

jogrend hatalmi biztosításának, amely a legköltsége-
sebb és — a távolba tekintők szemével nézve — a leg-
meddőbb közhatalmi eljárás.

Mindezekkel kapcsolatban az állam feladata, hogy ha már a munkabérek színvonalának és az emberi előrelátásnak elégtelensége okán az improduktív időszakokban a munkásnak és családtagjainak megélhetése lehetetlenné válik, akkor legalább a munkabérben rejlő vásárlóerő úgy oszoljék meg a produktív és improduktív életidőszakok között, hogy az utóbbiak során legalább az emberhez méltó létminimum biztosíttassék. ^Kétségtelenül, az ilyen eljárás megkurtítja még a jelennek is szűkös kenyerét, de legalább a munkáscsalád megélhetésének folyamatos anyagi megalapozásához vezet.

Ennek az elvnek intézményes, logikus, rendszeres, általános és teljes megvalósulása esetén, az egyéni és tömegessé váló elesettség megelőzése folytán kiszáradnak a „nyomor-mocsarak” és ezzel elvész a társadalmat bomlasztó tényezők televénye. Ez az állam fölényes hatalmát és ezzel a jogrendet, a nemzeti élet folytonosságát a legcélravezetőbb módon körülbástyázó s egyszersmind a legemberibb eljárás; mindenkor olcsóbb is a társadalmi bomlás folyamatainak csupán erőhatalmi megfékezésénél.

A minden állampolgárt fenyegető egyéni elesettség kockázatának és következményeinek elhárítása olyan célkitűzés, amelynek szolgálatába több eszmét és intézményt állítottak. Kezdetben az egyházilag szervezett, majd közületektől, területi önkormányzatoktól irányított, végül az államtól törvényi alapon megvalósított szegénygondozás létesült. Eredendő hibája, hogy a már bekövetkezett elesettségre, csupán az egyéni bajra irányult és olyan eljárásokhoz folyamodott, amelyek a pártolt tagot megfosztották emberi méltóságának öntudatától és a szegényt gyakran kiemelték az otthon környezetéből. Ezek a hatalmas népjóléti bürokráciát kiváltó, lelki mozzanatok tiszteletét mellőző népgondozó, szegénygyámolító berendezések különben alkalmasak arra, hogy felsegítsék azokat az elesetteket, akik életük sajátos alakulása, esetleg önhibájuk folytán keresztül zuhannak azoknak a hálóknak szeméin, amelyeket az intézményes szociálpolitika kifeszít a termelő munkában résztvevő,

töbnyire birtoktalan társadalmi csoportok alá. Cél-szerű ez azért, nehogy a társadalomnak az életben átmenetileg megbénuló tagjai egyenesen abba a nyomormocsárba hulljanak, amelyből a népgondozás csak akkor emeli ki őket, amikor már érintkezésbe jutottak ezzel a társadalmi fertővel. Ilyen kifeszített háló a munkaadók szociális felelősségének, szavatosságának és tartási kötelezettségének megállapítása, alkalmazottaik, illetőleg munkásaik betegsége, illetőleg üzemi balesete esetére. Röviden végzünk ezzel a XIX. századvégi elképzeléssel: káros a munkaadóra, aki nem tudja, hogy bizonyos termelési program valóráváltása során hány munkása szenved balesetet, illetőleg betegszik meg és hogy ezek után a különböző felfogású bírói tanácsok mekkora kártalanítást fognak megállapítani. Ennélfogva magánhaszonra dolgozó biztosítótársaságoknál kénytelen a munkaadó magát a szavatosságból és a kártalanítási kötelezettségből származó anyagi következmények ellen biztosítani (1. az üzemi baleseteknél fennálló „liability” elleni általános csoportbiztosításokat Angliában). Ez a rendszer hátrányos a munkásokra is, mert a kevés segéddel dolgozó kisiparosok magukat nem biztosítják az előbb említett kockázat ellen, hiszen a csoportbiztosítás előnyeit nem élvezhetik, következésképpen a munkások magánjogi úton kénytelenek követeléseiket érvényesíteni a nem mindig fizetőképes munkaadókkal szemben.

Minthogy a kisiparosoknál alig van kielégítésre alap, ezeknek az igényeknek értéke kérdéses. Különbözőben is: miből él például a balesetet elszenvedő és ennek családja a bírósági ítéletig, illetőleg annak alapján a munkást megillető jogok érvényesítéséig? E nehézségek tömeges előfordulása számos országban — így Magyarországon is — magukat a munkaadókat készítette arra, hogy a kormányzattól a szavatosság elvének érvényesítése helyett az élet mai kollektív igényével számoló rendszer bevezetését kérjék. Ez az újabb rendszer a munkások kötelező biztosítása.

A társadalombiztosításban a hangsúly az egyéni is a kollektív megelőzésen és a családvédelen van, ezt jelentőségben csupán követi az üzemi életből folyó károk fedezése, (kártalanítás), vagy a bekövetkezett hiánynak, úgymint az egészségnek, a kereső-

képességnek, a keresetnek a pótlása (szükségletfedezés). Az emberi értékek helyreállítására közvetlenül fordított természetbeni szolgáltatások — úgymint orvosi és gyógyszerellátás gyógyintézeti ápolás, gyógyászati segédeszközök, üdülés nyújtása — mellett a szociális biztosításban fokozatosan háttérbe szorulnak a pénzbeli szolgáltatások.

A társadalombiztosítás kialakulásának az a magyarázata, hogy a birtoktalanok társadalmi csoportjának megfigyelői észrevették, hogy a szociális érdek szolgálatában mennyire észszerűen lehet egyesíteni eme társadalmi csoport tagjainak egyéni kockázatait, éppen a kockázatok észszerűbb megosztása végett. Jól tudták, hogy egyrésztől minél heterogénebb, másrésztől minél több hasonló és bizonytalanul bekövetkező hátrány következményeinek kitett egyén kockázatát tömörítik, annál nagyobb a közgazdasági haszon. A biztosítás gazdasági haszna az a különbség, amely egy embercsoportbeli tagok egyéni kockázatainak összesége és ugyanannak az embercsoportnak, mint egyetlen kockázatközösségnek egységes kockázata között mutatkozik. Minél nagyobb a kockázatközösség, annál nagyobb a gazdasági haszon, ami egy tag javára abban jelentkezik, hogy csökkent biztosítási díjat (járulékot) kell fizetnie a közösségből reá eső kockázat viselése fejében.

Ezek a gondolatok érelték a társadalombiztosítás kifejlődését, amely nevét annak köszönheti, hogy működése elsősorban a társadalom érdeke, mert ezt védi meg az egyes és tömeges szociális elesettség következményei ellen, továbbá, mert alapeszményéből folyik különböző társadalmi csoportoknak” és a társadalom minél nagyobb hányadának félőlelese, éppen a minél teljesebb, minél nagyobb közgazdasági haszonnal járó kockázatmegosztás érdekében.

Bár Közép-Európában, külföldön és hazánkban egyaránt már a XVIII. században voltak kölcsönös segélypénztárak, majd bányatársulások, amelyekben már kialakulófélben volt a társadalombiztosítási gondolat, a vázolt elképzelésben a modern társadalombiztosítást kötelező formában elsőnek Németország valósította meg 1883-ban, amikor is életbe lépett az első kötelező betegségi biztosítás. Ezt követte 1884-ben a baleseti, majd 1889-ben a kötelező öregségi és rokkantsági

biztosítás. Ezek a jogszabályok az 1911. évi német birodalmi biztosítási rendtartással normáivá váltak a civilizációnk keretében működő államok társadalombiztosítási jogfejlődésének. Bismarck és Posadowsky államépítő művészetét hirdetik az embervédelemnek ezek a nagy tényei.

A nagy példa követőkre talált: Ausztria 1888-ban, Svédország 1891-ben, Norvégia 1909-ben, Olaszország 1904-ben, Franciaország 1910-ben, Szerbia 1910-ben, Anglia 1911-ben, Svájc különböző kantonjai 1911-16-ban, Görögország, Oroszország és Románia 1918-ban, Spanyolország, Portugália 1919-ben, Lengyelország 1920-ban, Csehszlovákia 1925-ben, Hollandia, Argentína és Japán 1930-ban fekteti szűkebb-szélesebb alapokra társadalombiztosításának rendszerét, az USA-ban pedig, annak elnöke, Roosevelt, éppen most fárad a „szociális biztonság” eme modern formájának életrehívásán. Ennek a fejlődésnek eredményeként most 25 országban van betegségi, 22-ben baleseti, 21 államban öregségi és rokkantsági, 6 országban pedig munkahiány esetére szóló biztosítás.

A társadalombiztosítás nemzetközileg elismert jelentőségét mutatja a reá vonatkozó nemzetközi egyezmények szép száma: A Genfben ülésző Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet 1925-ben az üzemi balesetek és a foglalkozási balesetek kártalanítása, az idegen és a saját állambeli munkavállalóknak az üzemi balesetek kártalanítása szempontjából egyenlő elbánásban részesítése, 1927-ben az ipar és kereskedelem körében foglalkoztatott munkavállalóknak és a háztartási alkalmazottaknak betegségi biztosítása és a mezőgazdasági betegségi biztosítás, végül 1933-ban az öregségi és rokkantsági biztosítás tárgyában fogadott el nemzetközi egyezményeket. Ezeken felül a balesetelhárításról szóló két egyezmény és az ajánlások sora beszédes bizonyítéka a társadalombiztosítási gondolat térhódításának.

Magyarországon a múlt század közepén elszaporodott kölcsönösségen alapuló munkássegélyző pénztárakból, a gyári munkássegélyző pénztárakból és a munkásság első szakmaközi autonóm szociális intézményéből, az 1870-ben megalakult Általános Munkásbetegségélyző és Rokkantságpénztárból fejlődött ki a magyar társadalombiztosításnak roppant szervezete.

A fejlődés mérföldkövei: a kötelező betegségi biztosítást megvalósító, Baross Gábortól kezdeményezett törvény, az 1891: XIV. t.-c, a szülészeti segélyek terén Európaszerte úttörőnek bizonyult, a Sztevényi névéhez fűződő 1907: XIX. t.-c, amely megvalósította a kötelező baleseti biztosítást, a háztartási alkalmazottak kötelező betegségi biztosítását létesítő 5400/1919. M. E. sz. (Friedrich-féle) rendelet, a bányanyugdírbiztosítás kerettörvényein alapuló 4400/1926. M. E. sz. rendelet és a magyar társadalombiztosítás jelenlegi rendszerének két alapvető törvénye a köznapi szóhasználatban Vass Józsefről nevezett, 1927: XXI. t.-c. a kötelező betegségi és baleseti és az 1928: XL. t.-c. az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló biztosításról.

Az említett törvényalkotások csak a nem mezőgazdasági munkavállalók szociális érdekvédelméről szólnak. Az utóbbiaknak hazánkban fejletlen szociális biztosítását és az ezzel összefüggő kérdéseket az 1900: XVI. t.-c. és az 1913: XX. t.-c, a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyt az 1898: II. t.-c, a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszonyt pedig az 1907: XLV. t.-c. szabályozza.

„Az iparforgalmi népesség társadalombiztosításának kitűzött célja a védett népesség minden tagját fenyegető tipikus életkockázat bekövetkezésének a megelőzése, ennek sikertelensége esetén a bekövetkezett «árnak fedezése, kártalanítása, de legalább is az anyagi hátrányokkal járó eseményektől kiváltott szükségletek fedezése. A munkahiány kivételével a szociális biztosításnak ez a rendszere fedezi a birtoktalan, kizárólag munkájának áruba bocsátásából élő embernek a léttel járó minden tipikus kockázatát: egy éven át táppénzzel, majd járadékkal pótolja a kereset hiányát, orvosi, gyógyszer- és gyógyászati segédeszközökkel való ellátással, egy esztendeig is eltartó kórházi, szanatóriumi ellátással adja vissza a hiányzó egészséget, temetkezési segélyekkel a halálnak a hátrahagyottakat sújtó közvetlen, özvegyi és árva járadékkal pedig a közvetett kihatásait igyekszik anyagi vonatkozásokban enyhíteni. Ezekre a nagy emberi célokra az utolsó esztendő folyamán az egymillió százezer biztosított tagot és családtagot felölelő Országos Társadalombiztosító Intézet, mint a legnagyobb társadalombizto-

sítási intézmény (amelyet jelentőség tekintetében követnek a MABI, a Hajózási B. B. I., stb.), roppant összegeket fordított:

tagjainak összes szolgáltatására	70,100.000 P-t
kórházra és gyógyfürdőre	7,350.000 „
orvosi ellátásra	4,100.000 „
készpénzszolgáltatásra	21,650.000 „

Egyedül az OTI naponta átlagosan 26.000 keresőképtelen beteget tart el, ambuláns betegápoltnak napi létszáma 18.000, járadékosainak száma pedig 27.000. Ezen a 71.000 segélyezetten felül figyelmet érdemelnek azok az eltartott családtagok, akiknek megélhetését a családfő által élvezett OTI-segély teszi lehetővé. Kétségtelenül ma egy 100.000-es lélekszámú város népességének jelentőségét meghaladja azé — az összetételében változó, de méreteiben növekvő — népességé, amelynek mindennapi létalapja az OTI.

A cél, az ideál azonban nem a teljes kártalanítás és a teljes szlikésletfedezés, hanem az ártalmak megelőzése. Balesetelhárítással és óvó rendszabályok érvényesítésével az ember számára biztonságot teremteni a műhelyek világában, egészségvédelmi intézkedésekkel pedig felvértezni a munkásság egészségét a minden oldalról fenyegető veszélyekkel szemben, legyenek ezek népbetegségek, csiragazda hozzátartozók (ezek többnyire gyermekeik egészségére veszélyes bacillusokat hordozó anyák), lebontásra megérett munkástanyák, hibás fogyasztói szokások, rosszul megválasztott életpályák, vagy a higiénikus életmód iránt érzéketlen tudatlanság. „Baleset ellen védekezz!” és „Védd egészségedet, mindenki más embermivoltának oltalmával!”, ezek a modern társadalombiztosítási törekvések vezérlő elvei. Ennek a szolgálatában állnak a szolgáltatások, de mindenekelőtt a járadékbiztosítások díjtartalékai. Ezeknek terhére kell finanszírozni a lakásépítésnek, közművek létesítésének, városrendezésnek azt a politikáját, amely szakszerűsége esetén a jövőt illetően mindig gazdaságos.

A vázolt célokat teljességgel szolgálják társadalombiztosítás intézetei, amelyeknek sajátosságát az adja meg, hogy valamennyien közjogi alapon működő hatósági jogokat gyakorló, nem területi önkormány-

zatok. Ezeknek, bizonyos vonatkozásokban a vezetése, különben ellenőrzése alatt állami alkalmazottaknak minősülő tisztviselők látják el a jogszabályok végrehajtásával járó ügyviteli feladatokat. Ennek az önkormányzati szerkezetnek jelentősége abban áll, hogy politikai, hatalmi szerepet még nem játszó társadalmi csoportok számára lehetővé teszi egy vezető élite kiválasztását, a kiválasztottnak közéleti kiérelődését, az intézetek számára anyagi ellenértékek nélkül biztosítja a társadalombiztosításhoz kapcsolódó gazdasági érdekeltségek szakismereteit és gazdasági tájékozottságát, végül tompítja az érdekelt népesség és az intézetek ütközéseit. Az önkormányzati szerkezet az utóbbi azzal éri el, hogy az intézménynek, az érdekelt munkaadóknak és a biztosítottaknak a mindennapi gyakorlatból származó súrlódásait a gazdasági és a szociális érdekképviseletek kiküldötteiből arányosan összeállított autonóm testületek saját belső ügyüként simítják el. A munkaadók paritásos közreműködésével történik a munkaadók járulékügyi, tehát közteherviselésükből adódó panaszainak, a munkásoknak ugyancsak paritásos közreműködésével pedig a munkások ama felszólamlásainak elintézése, amelyeket az igényelt szolgáltatásokat megtagadó ügyviteli intézkedések ellen támasztanak.

A társadalombiztosítási önkormányzatok — szűkebb „szociális „biztosítási szerepükön felül — kétségtelenül a társadalom iskolái. Nevelnek, öntudatosítanak, politikailag képesítenek feltörő új rétegeket s e rétegeknek közéletben még tapasztalatlan választottait. Ezért működésük még akkor is hasznos a közösségre, ha apró elcsúszásaikkal éppen azt igazolják, hogy szükség van erre a szociálpedagógiai nevelő iskolára.

Ennek a társadalombiztosítási mindenségnek az ára kereken a munkabérek 12-14%-a, amiből formailag a munkás 5-5%-ot fizet. Ami ebből a költség-tételből a magánvállalkozásra esik, mint szociális költség a vállalatba fektetett tőkék rentabilitását korlátozza. Most felidézhetnők a szociális kiadások áthárításával kapcsolatban időnként fel-fellobbanó vitát. Véleményünk szerint éppen annyira nincsen igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy a gazdaságilag erősebb fél (a munkaadó) a bérleszállítás eszközével a munkásra

áthárítja a jogilag különben a munkaadót terhelő járulékhányadot, mint ahogyan abszolút értékűnek nem minősíthető az a megállapítás sem, hogy a szakszervezeti bérpolitika folytán a vállalkozás voltaképpen a munkabérben a munkásnak megfizeti azt a részt is, amelyet társadalombiztosítás címén formailag a béréből levon. Az igazság az, hogy a mindenkori munkapiaci viszonyoktól függ a szociális kiadások áthárításának a lehetősége éppen úgy, mint ahogyan a gazdasági konjunktúrától függ, vajjon átháríthatja-e a termelés a forgalmi, termelési, illetőleg gyártási adót a fogyasztásra, vagy sem. A helyes közhatalmi politika anyagi bérvédelemmel gátat vethet annak, hogy a vállalkozás tulajdon szociális kötelezettségeinek a terhét a munkabér csökkenéssel áthárítsa a munkásságra, mint ahogyan ellentétes életkörülmények között meg kell akadályoznia ennek fordítottját is, azt, hogy bizonyos hatalmi eltolódások idején a monopol helyzetet kiépítő munkakartelek egyoldalú teheráthárítási taktikájukkal lehetetlenítsék a gazdaságos vállalkozást és ezzel a tőkeképződést, tehát a jövőendő nemzedék létalapjának megteremtését.

A társadalombiztosítás bérpolitikai szempontból bérkiegészítés, anyagi bérvédelem, közegészségpolitikai szempontból talán a legfontosabb közegészségügyi intézmény, pénzügypolitikai szempontból a kényszerű tőkegyűjtésnek legbővebb forrása, szociálpedagógiai szemszögből a feltörő rétegek nevelő iskolája. Mindenképpen a népi erők felfokozásának, a fejlődésnek, az ember védelmének és kiteljesedésének életformája. Gyakorlata valóban *Christianismus in praxi*, szolgálata etikus küldetés.

9. AZ EGYÉN ÉS A KÜLVILÁG

Bár a közhatalmak — már pénzügyi erejük fejlesztése érdekében is — következetesen iparkodnak növelni a társadalomnak termelő javak tulajdonával rendelkező hányadát, ennek ellenére, korunk félig vagy teljesen iparosodott társadalmában, a népesség többsége termelési eszközzel nem rendelkezik, tehát a magántulajdoni rendben csupán használati javainak tulajdonával érdekelt. Minthogy a magántulajdon jövedelmi alapként, járadékforrásként az ezzel rendelkező egyének és családjának növekvő biztonságot nyújt, a társadalom kisebb — és nem mindig kizárólag a társadalom legértékesebb elemeiből álló — részének ez a viszonylagos társadalmi függetlensége és anyagi biztonsága kihívja mindazoknak az irigységét, elkeseredését, akik esetleg magasabb társadalmi és emberi értékek birtokában családtagjaikkal szüntelenül elszenvedői annak a létbizonytalanságnak, amely a birtoktalan népelemek sorsának állandó együtthatója. A magántulajdontól védett helyzetben élők és a létbizonytalanságban élő birtoktalanok ellentéte annál tudatosabb, annál élesebb és annál ijesztőbb mértékben veszélyezteti a társadalom egységét, minél aránytalanabb, minél szélsőségesebb a jövedelem- és vagyonomegosztás, minél bizonytalanabb létalapot jelent a bér-munka, akár a munkapiac gyakori és krónikussá fajuló válságai, akár a reális munkabérek alacsony színvonalá folytán. Éppen ezért a közhatalomnak gazdaság- és pénzügypolitikai eszközökkel, ha nem is kiegyenlítenie, de legalább is arányosítania kell a jövedelmek és vagyonok megosztását, a kiáltó szélsőségek fokozatos eltűntetésével.

A jövedelem- és a vagyoneeloszlás arányosítása a Sir Josiah Stamp redistribution of wealth adópolitikai elvének érvényesítésével az első lépés annak az irányelvnek megvalósítása felé, amelyet talán így formulázhatnánk: meg kell könnyíteni a tömegek számára az anyagi biztonságot jelentő magántulajdon hiányának elviselését. Életformában és létfenntartásban ne jusson kifejezésre nap-nap után a birtokos és birtoktalan mivolt különbözősége. Munkaközvetítés, törvényi munkásvédelem, társadalombiztosítás mind pompás tényezői a létbizonytalanság mérséklésének. Ezek azonban még mindig nem elegendők ahhoz, hogy nap-nap után ne fájjon a magántulajdon hiánya. Ezért kell nagy körültekintéssel vizsgálódnunk: az üzemi életen kívül hol okozhat fájdalmat a tulajdon hiánya? Válasszunk: a munkától le nem kötött időben, az otthonban, a *gyermek*, a család egészségének akarásánál, vagy pedig a természet átérzésének egészséges vágya közben, amidőn fellép a kultúrjavak iránti kielégítetlen sóvárgás. „Leasure.” Nagy szó: szabad rendelkezésre álló idő. Mennyi gúnyt jelentenek ezek a szavak a birtoktalan terhére, ha üzemen kívüli életét nem rendezzi, nem színezi, nem varázsolja éltetővé, emberivé oly szociálpolitika, amely számol az élet sokrétűségének igényével. Igen, ki kell menteni a robotban, üzemek árnyékában didergő, vasbetonba ágyazott embereket a mechanizált világ mesterséges életéből az otthon emberi melegébe, a természetnek, a szerves életnek, a kultúrjavak világába. Enélkül — mit sem ér munkavédelem, társadalombiztosítás és technicizált világunknak minden kő- és jogintézménye. Organisation of leasure, Dopolavoro, Kraft durch Freunde, a modern munkáséletnek az emberi szabadidőre szánt minden intézménye, ha kezdetlegesen, sután, félszegen, tökéletlenül, sokszor maga is mechanizáltan, de mégis csak erre az emberibb emberi életberendezésre irányul. Az első a család életkerete, az otthon, hiszen ehhez kapcsolódik a „munkás szabad rendelkezésére álló idő”. Ha a munkásnak joga van az élethez s ennek okán az egészséghez, ha természetéből következik joga a családnak, akkor joga van természetének és családjának tulajdon életkeretéhez, otthonához is. Ez a hirdetett vagy elhallgatott alapelve a szociális lakáspolitikának.

Minél nagyobb hányada a polgároknak végez az időjárás szeszélyeitől többé-kevésbé függetlenül alakuló munkát, a társadalom életének súlypontja annál teljesebben tolódik át a természet világból a mechanizált környezetbe, a műhelybe, a bérkaszányába.

Az üveg feltalálása, mely belopta az ember odvába a napot, a helyzetet keveset segített, sőt: ártott neki. Megadta a lehetőséget, hogy az ember az agrármunkától eltekintve, minden tevékenységét egy mesterséges, embercsinálta zárt műkörnyezetben fejtsse ki. Olyan légkört fejlesztett ki, amely a munkát öncéllá teszi és elfeledteti velünk az ember lényegét és magasabbrendű hivatását. Mert hiába áramlik stúdiónkba a város idegen jövevénye: a napvilág, az ember természetének száználmas az a környezet, mely talán lakást, de otthon csak nagyritkán jelent. Az ablaküvegen átverődő nap-sugár elveszti az ember egészsége szempontjából legértékesebb alkatelemét, az anyagcserét elősegítő ultraibolya sugarakat. A szobában a fény hatása lényegében csökken. Ha meggondoljuk, hogy a pihenő férfi óránként átlag 20, a dolgozó 35-38 liter szénsavat és tekintélyes mennyiségű vizet termel és ad át légkörnyezetének, elgondolhatjuk annak jelentőségét, hogy mekkora szobában és hányadmagával él az ember. Az emberi melegtermelés következtében fokozódik a környező légréteg vízfelvevőképessége, mert keresztzellőztetések nélkül e légréteg telítetté vált. A szénsavtól terhes, megrekedt levegőben az emberi test melegleadása lehetetlenné válik, a meleg az emberben megreked, ami csecsemőknél, különösen nyári hónapokban bőrgyulladást, furunkulust, nyálkahártyagyulladást idéz elő és a szervezet a súlyosabb kórokozó bacillusok hatásával szemben elveszti ellenállóképességét. A kultúremler számára amennyire elsőrendű szükséglet a lakás, olyannyira veszedelmeket is rejt magában. Különösen a városi bérkaszányák tömeglakása, amely önmagában véve is epidemias veszedelem.

A lakásviszonyoknak a csecsemőhalálózásra és az általános mortalitásra való kihatását szemlélteti az az angol statisztika, mely szerint egészségtelenül zsúfolt városnegyedben a csecsemőhalálózás — a 111-es városi átlaggal szemben — 172 4 ezrelék volt, a morta-

litás pedig a 16 ezrelékes városi átlaggal szemben 3051 ezrelék.

A leromlott lakásviszonyoknak káros szociális következményei azonban nemcsak az egészségi, hanem a kulturális és kriminalisztikai statisztikák tükrében is jelentkeznek.

A közegészségi szempontból rosszul megépített háznak, illetőleg lakásnak hátrányos szociális következményei hatványozott mértékben ott jelentkeznek, ahol, részben az elégtelen lakástermelés, részben annak okán, hogy a lakbérek meghaladják a szociális, tehát a kizárólag keresetükre utalt kisemberek által megfizethető lakbért, a tömegek összezsúfolva élnek. A zsúfoltságnak két nemével találkozunk: túl sok lakás esik a terület-egységre; túl sok lakó egy lakásra. Mindkettő közigazgatási, gazdaságpolitikai módszerekkel küzdhető le.

Ha a statisztika világánál felismerjük, hogy hazánkban lakáshiány van, hogy az országban dúló népbetegségek főoka a leromlott lakásviszonyokban jelölhető meg, ha elismerjük, hogy a magyar fajta megerősítése eme népbetegségek leküzdése — a tbc. pusztításainak megfékezése — nélkül nem lehetséges, szociális lakáspolitikával tervszerűen és fokozatosan kell feljavítanunk a magyarság lakhatási viszonyainak színvonalát. Ennek a szociális lakáspolitikának célkitűzése a mortalitás és a morbiditás csökkentése, a sokgyermekes családok megsegítése és a magyar családok életformáinak szebbé alakítása.

A magyar szociális lakáspolitikája egészséges, jól megközelíthető, kedvező fekvésű és a magyar kispolgárok, munkások keresetének V₅-éért kibérelhető kislakásokat kell hogy nyújtson az érdekelteknek is. A lakáskereslet 85%-a a sokkal gazdagabb Németországban kislakásokra irányul. Hazánkban, ahol a kereső népesség sokkal kedvezőtlenebb feltételek mellett dolgozik, a szociális lakáspolitikának 90%-ban egy- és kétszobás lakások termelését kell elősegítenie. Tőkeszegénységünkre való tekintettel ezt zártkörbe épített, egyemeletes, négy-hatlakásos kertes családi házakkal lehet a leggazdaságosabban megoldani. A fontos, hogy az egyszobás törpe lakás alapterülete 45 négyszögméternél, a kétszobás kislakás alapterülete pedig 57 négyszögméternél kisebb ne legyen, hogy a lakás megfeleljen annak az egészségi követelménynek,

hogy a család minden felnőtt tagjára legalább 20 köbméter légterület essék.

Az egészséges lakástermelés érdekében folytatott küzdelmet nem a ház megépítésénél, hanem a telek árának kialakulásánál kell megkezdeni, mert a telekár determinálja az épület típusát és árfejlődése a lakberek szüntelen emelkedésére vezet; az alsóbb néposztályok számára lehetetlenné teszi, hogy bérüknek erre a célra fordítható $\frac{1}{5}$ része ellenében egészséges törpe- vagy kislakásra tehessenek szert. Minthogy a telek áralakulása, az átmeneti ingadozásoktól eltekintve, a civilizáció fejlődése és a népszaporulat okán felfelé irányuló tendenciát mutat, a telek árának alakulása eltér a piaci árak alakulásától, mert benne az ártendencia egyirányú, tehát a hosszabb időre méretezett telekspekuláció mindig megtalálja a maga számítását. A telekspekuláció ellen küzdve, természetesen különbséget kell tenni a javakat termelő gazdaságos tevékenység és az üzérkedés között, amely jószágtermelés nélkül hajtja fel a telkek árát, bérkaszányatípusokat alakítva, üzérkedésének terhét a háztulajdonoson keresztül a lakókra, tehát a társadalomra hárítja át.

Van-e nagyobb gyötrelme a dolgozó állampolgárnak annál, amit akkor érez, ha birtoktalansága okán nem tudja gyermekének egészségromlását megfelelő orvosi gyógykezeléssel, üdültetéssel, légváltással megszüntetni. A család egészségének megvédése terén tapasztalt tehetetlenség szítja, leginkább a forradalmat. Ezért a társadalombiztosítás egészségi szolgálatán felül a közhatalomtól a családban (és nem nevelő telepeken) segélyezett gyermekvédelem, a gyermekek és fiatalok rendszeres, alapos és nem tömeges és nem sematikus időközi orvosi vizsgálata, ezeknek nyaralás-szerű vagy téli testedző „üdültetése, a satnya emberpalántáknak műhelyszanatórium jellegű intézményekben való szakmai kiképzése, a házassági és a szülések előtti kérdésekre vonatkozó egyéni és szeretetteljes tanácsadás, amely „oly mintaszerű a hazai Stefánia Szövetség keretében, mind olyan feladatok, amelyeknek gondos, az egyéni eset körülményeivel számoló megoldása áthidalja a gazdag és a birtoktalan gyermekeinek egészséggondozása között tátongó szakadékot, tehát felelteti a birtoktalannal a magántulajdon hiányát.

A felnőttek közvetlen életigényeivel is számolnunk kell. Otthonukat nem övezik kertek, szürke külvárosban élnek, szemük színt, szervezetük levegőt, napot, egyéniségük szabad erőkifejtést kíván. Ha mindezt számukra nem nyújtja hatékonyan szervezett önszegély (munkássportegyesületek, turista, vándorló szövetségek), a közületeknek kell kezdeményezni, szervezni, irányítani. Legyen gondjuk a városoknak a munkás által gyalog is könnyen elérhető távolságban ingyen élvezhető parkok létesítésére. A közületek a luxus megadóztatásának hozadékából támogassák a vagyontalankok testedző, egészséges szórakozást nyújtó törekvéseit. Az államvasutak önköltségi áron szállítsák a munkás-turistákat az ország kies vidékeire, ahol a községek saját költségükön emeljenek izléses, egészséges, higiénikus turista menhelyeket azoknak, akik az erdők-mezők illatában és napfényében igyekeznek idegeiket felfrissíteni az ipari élet fáradalmi után.

A közületek sikerrel bizonyítsák be: nem kell jelentős vagyoni erő a kultúrjavak élvezéséhez. Ez a törekvés akkor jár sikerrel, ha a social education, a társadalom ismereteinek iskolán kívüli rendszeres továbbfejlesztése, szabad egyetemek, ingyenes nyelvtanfolyamok ellenérték nélkül képesítik a munkást a kultúrjavak megismerésére, felfogására, értékelésére, ha ingyenes népkönyvtárak mindenki számára lehetővé teszik az emberiség legnagyobb szellemi kincseinek megismerését és az önképzést.

A szellemi értékek kibontakozását elősegíti és a munkásember önmegbecsülését fokozza, ha dalárdákban, zenekarokban, műkedvelő színházakban képességeiről tanúságot téve társadalmi körében megbecsülést szerez. Az angol műkedvelő Peoples Theatre-k szízeit jól összeállított műsoraira, Westphalia pompás munkászenekaraira gondolva eltűnődünk a hazai tömegművelődés kezdetleges voltán. A kultúra mindig arisztokratikus. Igen, a kultúrértékek kevesek alkotásai, de minden kultúra igénye az ennek felvételére alkalmas sokaság.

A szociálpolitika gondolatától idegen a művelődés minden szkematizálása, racionalizálása, a munkás szabad idejének militarizált sportja, menetelő turisztikája, oktroyált „kultúrfilmje”, minden politikai propagand-

dává aljasult népművelődése. Nem kényszerrel, hanem a természetes, életerős, egészséges spontán törekvéseknek nem gyámolító, hanem önzetlen közhatalmi erkölcsi és anyagi támogatása, a szabadon rendelkezésre álló idő szabad jellegének gondos megóvása az emberibb életforma kialakításának leghasznosabb irányelve. Önrendezéssel a személyiség önmegbecsüléséhez a társadalom megértő, a caritástól áthatott önzetlen támogatásával. Ez a magántulajdon hiánya feledtetésének politikája.

10. A SZOCIÁLPOLITIKA HORDOZÓI

Szociálpolitikát ugyan ki művelhet? Állam-e, város-e, egyén vagy talán szakszervezet? Ezt a kérdést formális okfejtéssel eldönteni nem szabad. Erre csak egy válaszunk lehet: szociálpolitika a közösség életvalóságából kiinduló és erre reflektáló, erkölcsi színezetű magatartás, ennek kifejtője tehát csak olyan természeti vagy Jogi (közjogi) személy lehet, akinek kizárólagos és állandó szempontja a közösség egyetemének érvényt szerezni. Ebből következik, hogy a közjó hívatott és szervezett munkálói, az állam és a kisebb közületek a leghivatottabb végrehajtói a szociálpolitika eljárásainak. Hangsúlyozzuk: mindenekelőtt az állam, hiszen a legtöbb szociálpolitikum csak akkor hat, ha a benne rejlő szándék pozitív jogszabályokban érvényesül. Minthogy a pozitív-jogot államtól rendezett közületben az állam fölényes hatalma szokta garantálni, a leghatályosabb szociálpolitikát az állam érvényesíti. Ezt egészíti és ennek kereteit tölti ki a különböző kisebb közületeknek helyi viszonylatokra ható szociálpolitikája.

Ha magát a közületi szociálpolitikát tekintjük, ennek különböző formáit észlelhetjük: a társadalmi jelenségek rendszeres és módszeres megfigyelését, az észlelt jelenségek értékelését, a társadalompolitikai célkitűzést, az ennek megvalósítására alkalmasnak vélt eszközök megjelölését és — a tisztázott célok érdekében a helyesnek vélt eszközök alkalmazását. Ez az utolsó fázis már nem szociálpolitika, hanem közigazgatás. Ennek a kivételével az eljárás többi mozzanatai a közjóra üdvös formában akkor nyilatkoznak meg, ha módszeresség, rendszeresség, szakismeret, tárgyilagos-

ság és ezektől áthatott tapasztalat teszi lehetővé a társadalom jelenségeinek módszeres, rendszeres, szakszerű és tárgyilagos megismerését, értékelését és a társadalomra irányuló közakarat ilyen minőségű előkészítését.

A kontárság kultusza nemzetre káros voltának felismerése a közületek igazgatásában is a munkamegosztás elvének alkalmazására és a szakszerűség érvényesítésére vezetett. Így felismerték azt is, hogy a társadalompolitikai funkciók szakszerű művelésére csak olyanok alkalmasak, akik nem alkalomszerűen, hanem élethivatásként foglalkoznak ezzel a problémával. Még előnyösebb, ha az állam életének vannak olyan keretei, amelyekben a hivatásos szociálpolitikusok nemzedékei egymást követően, hagyományosan művelik a szociálpolitikát, fejlesztik a társadalom megismerésének módszereit és szinte beidegzésszerű rugalmassággal válaszolnak szakszerű intézkedéseikkel a változott szociális viszonyokra. Elsőnek Németország ismerte fel, hogy szakszerű szociálpolitika nem lehet olyan szociálpolitikai kormányhatóság nélkül, amelynek személyi tényezőit a szakszerűség, a képesség, az emberszeretet együttes követelményeire való tekintettel válogatják össze.

Ezeknek a központi hatóságoknak munkáját részben alsó- és középfokú munkaügyi hatóságok, részben a munkaközvetítés, a társadalombiztosítás helyi szervei, munkaügyi felügyelőségek, népgondozó és néphivatalok, tudományos megfigyelő és kutatóállomások támogatják, az egyetemek szociálpolitikai, munkajogi tanszékei, szemináriumai és ilyen irányú intézetei pedig arról gondoskodnak, hogy magas felkészültségű, lelkes, szakszerű munkára alkalmas fiatal munkaerőből legyen kiválasztható egy, a szociálpolitika és szociális forma komoly és következetes művelésére berendezkedő állam szociális szakigazgatásának személyzeti utánpótlása.

11. A SZOCIÁLPOLITIKA HATÁRAI

Az eddigi fejtegetésekből is kitűnik, a szociálpolitika határvonalai nemcsak az annak művelésére hivatott emberek szívében húzódnak, hanem a szociálpolitikának olyan korlátai vannak, — ilyen a vállalkozás rentabilitása is — amelyeknek megsértése jobban sérti a társadalmi és az emberi érdeket, mint magának a tervezett eljárásnak elmaradása. A szociálpolitikának ilyen korlátja rejlik a nemzetgazdaság saját tőkeerejében, természeti javai gazdagságának mértékében, az ország geopolitikai helyzetében, termelésének nemzetközi versenyviszonylatában és általában az országnak a nemzetközi jövedelemmegoszlásban való részesítésében. Az ezeket a szempontokat mellőző szociálpolitika ártalmas minden közületre.

A szociálpolitika mértéke a tárgyi adottságokon felül alanyi tényezőktől is függ. Ezek: az uralkodó társadalmi csoport szociális szemlélete, a központi hatalom birtokosainak társadalmi akarata, a közgondolkodás szociális érettsége, a társadalmi ellentétek élességének főkébe közösség érdekéből szociális védelemre szorultak elkeseredésének mértéke, társadalmi szempontjaik és törekvésük, a munkásmozgalom hagyománya és iránya, az intellektuális elemek és a szociális mozgalom kapcsolódása.

Minthogy a szociálpolitika leghivatottabb művelője az állam, minden közhatalmi politikának korlátja az államterület, tehát a társadalompolitikai természetű jogszabályok garantálásának feladatát vállaló közhatalom illetékességi területe. Ezzel szemben érvként elhangozhatnék, hogy elvégre 1890 óta ismeretes

nemzetközi szociálpolitika is, nem szólva a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szociálpolitikájáról.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést. A békeszerződések életre hívták a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet a háborúban szenvedett munkásnép igényeivel számoló új, általános munkarendszer fokozatos kialakítása érdekében. Ennek a Szervezetnek állandó irodája a genfi Nemzetközi Munkaügyi Iroda. Ennek a világ egyik legtudományosabban szervezett adatgyűjtő, megfigyelő, propaganda- és adatgyűjteményeket közrebocsátó nemzetközi irodának feladata az Igazgató Tanács irányelvei szerint és ennek állandó ellenőrzése alatt 1919-től évről-évre előkészíteni a Szervezet évi egyetemes üléseinek tárgysorozatát. A szervezetnek ez a legmagasabb fóruma kétféleképpen dönt a többnyire az igazgatótanácstól eléje terjesztett kérdésekben: vagy egyezménytervezetet fogad el minősített többségével, vagy bizonyos gondolatokat elfogadásra ajánl a tagállamok kormányainak. Jelenleg 54 tagállam elé kerülnek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek évről-évre elfogadott egyezménytervezetei és ajánlásai. Ilyen tervezet akkor és ott válik hatályos szociálpolitikává, ha az államok az egyezménytervezetet becikkelyezik, ha tehát ez joggá válik.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tehát a megfigyelés és az értékelés funkcióit fejt ki, javasolja a társadalmi célok kitűzését és helyesli bizonyos eszközök alkalmazását. Kutatása, kezdeménye, munkája azonban csak a kezdeményt elfogadó állam közreműködésével válhat hatékonyá. Az ú. n. nemzetközi politika érvényének előfeltétele a nemzetek tudatos és cselekvő egyetértése a nemzetközi kezdemény alapelveivel. A hatékony nemzetközi szociálpolitika tehát ott kezdődik, ahol az állam ennek hatályosságáért cselekvőleg beavatkozik.

Minden nemzetközi szociálpolitikai törekvés dacára, már csak egy okból is örökkön különbözni fognak az egyes nemzetek szociálpolitikái egymástól és ez az ok a társadalmak különböző szerkezete.

A társadalom olyan életvalóság, amelynek alaptermészete, konstitúciója állandó. Ha tehát a szociálpolitika a társadalom természetét kívánja érvényesíteni, erre az életvalóságra ható eljárásai annyifélek, ahányféle a társadalom. A társadalm szerkezetek különböző-

sége okán társadalmankint mások lehetnek azok a népcsoportok, amelyek akár a természetes létjog, akár a közösség érdekében elsősorban szorulnak közhatalmi támogatásra. Angliában és Németországban az ipari munkásság, Olaszországban a részes gazdálkodók (mezzadri), Ausztriában az alpesi gazdaságok munkavállalói, Norvégiában a halászok, Magyarországon és Romániában például a kiscgazdák és földmunkások azok a népelemek, amelyek minden más néprétegnél inkább szorulnak a közösség védelmére. Annyi szociálpolitika, ahány társadalom! Ezért a vizsgált szociálpolitikai eljárások csak tipikusak, azokat egy adott társadalom sajátos körülményeivel számolva kell átalakítani és alkalmazni, Miként nincsen egységes fejlődésvonala a társadalmaknak, akként nem lehet javukra egységes szociálpolitikát művelni. Nincsen nagyobb szociális veszély a dogmatikusan felfogott tipikus szociálpolitikai eljárásoknak fanatikusan, következetes, mindent nélkülözni, szkematizálni törekvő alkalmazásánál.

12. EMBERVÉDELEM — NEMZETVÉDELEM

Az adott lehetőségekhez viszonyítva bármennyire tökéletes legyen is bizonyos szociálpolitika, elszigetelődve, más politikai törekvések támogatása nélkül a saját politikumában rejlő célt még megközelíteni sem tudja. A tipikus szociálpolitikai eljárások természetéből folyik, hogy racionális megfontolások alapján a jellegzetes szociális hátrányok megelőzésére és sohasem az egyénre, hanem mindig egy vagy több kollektivitásra irányulnak. Az élet jelenségei azonban annyira változatosak és olyan mértékben egyediek, hogy a jelenségtípusokkal számoló és jogszabályok révén ható szociálpolitikai eljárások egy-egy társadalmi csoporton ha segítenek is, ezzel még nem érzetik üdvös hatásukat minden egyes élet esetében. A társadalmat még annyira erősítő szociálpolitika ellenére is gyakorivá válhatik az életjog szempontjából végzetes egyéni elesettség. A tömeges emberi elbukást gátló szociálpolitikai intézmények védőhálói alá tehát ki kell feszíteni a közületi népgondozásnak sűrű hálózatát, avégből, hogy akiket nem óvott meg az elesettségtől a társas csoportok javára érvényesített szociálpolitika, azoknak személyiségét és egyediségét legalább a népgondozás mentse meg. Amíg tehát a szociálpolitika szociális prevenció, addig a közületi népgondozás viszont szociális terápia. Minthogy az egyéni esetek pontos ismeretét feltételezi, művelője csak individuálisan eljáró és a helyi viszonyokban teljesen járatos intézmény lehet, tehát — az államtól megadott általános irányelvek korlátai között — a város, a község.

Tapasztalati tény, hogy a társadalmi öntevékenység olyan erkölcsi és anyagi erőforrásokhoz ér el, amelyek fedve maradnak a hatalmi eszközökkel fellépő

hatóságok előtt. Az emberibb élet útjának egyengetésénél hiba lenne mellőzni ezeket az értékes erőforrásokat. A közületektől megadott irányelvek szerint dolgozó szervezett közjótékonyosság az egyházak, az egyházközségek, a caritas-egyesületek jól átgondolt és évezredek hagyományokból merítő szervezett karitatív tevékenysége éppen ezeket a bőséges erkölcsi és számottevő anyagi erőforrásokat törekszik az ember ügyének javára megnyitni, hangsúlyozottan a társadalom önkéntes tevékenységével. A közületi népgondozásnak és az embergyámolító társadalmi öntevékenységnek különben sajátos ötvözetei alakultak ki Angliában és az U. S. A.-ban, a social work, Németországban az elberfeldi rendszer, nálunk a ferences szellem pompás magyar kivirágzása, az eгри norma szerinti szegénygyámolítás. Közös irányelvük: közületi irányítással és támogatással a társadalom erkölcsi és gazdasági tevékenységével megvalósított gyámolítás a lehetőség szerint az otthon, a család körében és nem rideg, kietlen zsúfolt nyomor kaszányákban.

A szociálpolitika, közületi népgondozás, szervezett jótékonyosság és irracionális magánjótékonyosság egymást kiegészítő közös célja az ember, közös munkája: embervédelem: Christianismus in praxi.

Az államhaszon helyes értelmezéséből, a létjog következetes szolgálatából nem egyszer keletkeztek hasznos szociálpolitikai közberendezések anélkül, hogy társadalmi nyomásnak engedett volna az ezeket létesítő államhatalom. A gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy még az ilyen módon megalkotott embervédelmi berendezések fenntartása, alapeszméjüknek érvényesítése sem volt lehetséges erőteljes szociális mozgalom nélkül. A munkavédelem története tesz tanúbizonyságot arról, hogy a szociálpolitika a szociális mozgalommal fejlődik és ezzel hanyatlik alá. A szociálpolitika elért mértékét ugyan az állam garantálja, a szociálpolitika továbbfejlődésének biztosítéka azonban a szociális mozgalomnak nevezett társadalmi öntevékenység szervezett ereje. Ezért a szociális mozgalom elengedhetetlen feltétele és kiegészítője az intézményes embervédelemnek.

Egy teljes embervédelmi rendszer sem érhet azonban célhoz, ha a közjóból kiinduló gazdaságpolitika és fináncpolitika nem szélesítik az anyagi

megélhetés alapjait, hiszen a keresetek és az árak színvonalának arányossága, a sikeres termelés és a bőséges jószágkészlet nélkül hiányoznak a szociálpolitika anyagi feltételei. A nép megélhetésének alapja azonban csak részben függ az állam gazdaságpolitikájának értékétől. Minden országra ugyanis bizonyos hányad jut a vagyonok és a jövedelmek nemzetközi megoszlásából és jól tudjuk, hogy ennek a hányadnak mértékét a külkereskedelmi politikánál, a nemzeti munka erőkifejtésénél súlyosabb tényezők döntenek el. Ez a legsúlyosabb tényező a nemzetközi hatalmi helyzet, az ország súlya, szerepe, jelentősége történelmi környezetében. A társadalom erejét hatványozó szociálpolitika anyagi fedezetét növelő gazdaságpolitika lehetőségei tehát jórészt attól függenek, milyen mértékben tudja a külpolitika az ország nemzetközi tekintélyének növelésével elősegíteni az országra kedvező kereskedelmi, pénzügyi, munkaügyi kapcsolatok kialakulását és tartósságát. A diplomáciának ez a munkája azonban sikerrel csak akkor jár, akkor növeli az ország quotáját a nemzetközi jövedelemmegoszlásban, ha a külpolitikai mozdulatoknak súlyt ad az ország hatalmpolitikai, kratopolitikai felkészültsége. Ez ad nyomatékot az ország gazdasági aspirációinak is kifelé, ez biztosítja egyszersmind az államnak azt a fölényes hatalmát, amely a szociálpolitikai szándékot is érvényesítő jog hatályának egyik fő biztosítója.

Embervédelmi, gazdasági, pénzügyi, kül- és általános hatalmi politika együttesen azonban csak akkor egyengetik az Istenség felé szárnyaló emberi lélek örök törekvését, ha a kultúrpolitika a társadalom közgondolkodásában fenn- és magasan tartja a hierarchikus értékrendszer értékeit, az abszolút szépet, az abszolút jót, az abszolút igazságot és ezeknek értékszintézisét, a szentséget. A politikai célok és eszközök rangsorát tehát egyetlen normának kell meghatározni: minden a társadalomban az emberi személyiségért, általa Istenért.

Ezért Caritas-t az embertársnak, Caritas-t az emberi csoportok, Caritas-t a nemzetek között. Mert a Caritas kegyelemtüzen át vezet az emberiség útja az igazságosság uralmához. Minél többet vár egy nép a iustitia érvényétől nemzetközi viszonylatban, annál inkább valósítsa meg a szociális igazságosság uralmát saját belső életében.

I. A SZERZŐ SZOCIÁLPOLITIKAI MUNKAI:

A mai munkanélküliség problémája és orvoslása. 1924. — Az ipari békéről. 1925. — Az új Oroszország (1917-26). 1926. — Az angol erőpróba. 1927. — Öregségi és rokkantsági biztosítás. 1928. Biztosítástechnikai társszerző: Frisch Ferenc. — *Politica sociale dell'Ungheria*. Roma, 1928. — La réforme de l'assurance sociale en Hongrie. Genf, 1929. — A szociális lakáspolitikai. 1929. — A magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása és a vállalati nyugdíjintézmények újjászervezése. 1929. — A termelés szociális terhe. 1929. — Az antiszociális áradattal szemben. 1930. — A magyar szociálpolitika igaza a liberális és szocialista eszmerendszerek küzdelmében. 1932. — A nemzeti munkaterv szociálpolitikája. Magyar Szemle 1932. — A megvádolt géprendszer. Magyar Szemle 1932. — La situation de la classe ouvrière en Hongrie, 1934. — A nacionalizált szocializmus. Magyar Szemle 1933. — Fasizmus — hitlerizmus. 1934. — A díjtartalékok vagyonának gyümölcsöztetéséről. Munkatügyi Szemle 1934. — Új rendiség felé. Magyar Szemle 1934. — Szociálpolitika és szociális reform, 1934. — Katolicizmus és nemzeti szocializmus. Katolikus Szemle 1935. — Die Kapitalanlagepolitik in der Alters- und Invalidenversicherung. Le Assicurazioni Sociali, Roma 1935. — Agrármunkásbiztosításuk kiépítése és költsége. Magyar Szemle 1935. — Társadalomszervezés és alkotmányosságunk. Magyar Szemle 1935. — Les frais de l'administration des assurances sociales, 1935. — Xoszy w ubezpieczeniach społecznych i ich porównanie miedzynarodowe. Varsó, 1935.

II. MÁS SZERZŐKTŐL MEGJELENT PONTOSABB SZOCIÁLPOLITIKAI MUNKÁK:

Bálás Károly: Társadalmi politika. 1924. — *Balogh Andor*: A magyar munkapiac újjászervezése. 1926. — *Czettler Jenő*: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. 1914. — *Dékány István*: Etika, szociológia, társadalomfilozófia. 1929. — *Dékány István*: A társadalomfilozófia alapfogalmai. 1933. — *Dékány István*: A társadalmi felemelkedés problémája. (Ismeretszociológia és társadalombölcselet.) Budapesti Szemle 1933. — *Ferenzi Imre*: Sztrájk és szociálpolitika. 1907. — *Heller Farhas*: A társadalmi kérdés. 1920. — *Heller Farkas*: Szociálpolitika. 1920. — *Heller Farkas*: Magyarország szociálpolitikája. 1923. — *Herkner*: Die Arbeiterfrage, 1921. — *Heyde, Ludwig*: Abriss der Sozialpolitik. 1935. — *Hilscher Rezső*: Bevezetés a szociálpolitikába. 1928. — *Kerek Mihály*: A telepítés féltévszázada. A mezőgazdasági telepítés rendszere és eredményei Németországban (1886—1935). 1935. — *Ma/olcsy Mátyás*: Az új földreform munkaterve. 1934. — *Méhely Kálmán*: A munkáskérdés lényege. 1916. — *Mihelics Vid*: Az új szociális állam. Társadalompolitikai és gazdasági rendelkezések Európa legújabb alkotmányaiban. 1931. — *Mihelics Vid*: A keresztényszocializmus. 1933. — *Mihelics Vid*: A szociális kérdés és a szocializmus. 1935. — *B. C. Montgomery*: British and Continental Labour Politics. London, 1923. — *Oláh György*: Hárommillió koldus. 1928. — *Ottlik László*: A marxizmus társadalomelmélete. 1022. — *Ottlik László*: A társadalomtudomány filozófiája. 1926. — *Szeibert János*: A Nemzetközi Munkatügyi Szervezet és Magyarország. 1933. — *van der Borgh*, R.: Grundzüge der Sozialpolitik. 1923. — *Weis István*: A mai magyar társadalom. 1930. — *Wiese, Leopold*: Einführung in die Sozialpolitik. 1921. — *Zwiedineck-Südenhorst, Otto*: Sozialpolitik. 1911.

TARTALOM

	Oldal
1. A szociálpolitika fogalma	3
2. Az ember és a társadalom	15
3. Az ember és embertársa	21
4. A munkaviszony határán	23
5. Az ember kímélése embertársától a munka- viszonyban	29
6. Az ember a munkában	35
7. Munkavédelem a munkaviszony felbomlása esetén	49
8. Társadalombiztosítás	54
9. Az egyén és a külvilág	64
10. A szociálpolitika hordozói	71
11. A szociálpolitika határai	73
12. Embervédelem — nemzetvédelem	76